

Ա Ղ Բ Ի Ի Ր

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

Ե Ի

Յ Ա Ի Ե Ն Ի Ա Ժ Ո Վ

Դ Ա Ս Տ Ի Ա Ր Ա Կ Ն Ե Ր Ի Հ Ա Մ Ա Ր

ՏԱՆԿԵՐԱՐԿ ՏԱՐԻ

№ 1

Յ Ո Ի Ն Ի Ա Ր

Թ Ի Փ Լ Ի Ս

Տ Պ Ա Ր Ա Ն „Ա Ր Օ Ր“ Տ. Ն Ա Զ Ա Ր Ե Ա Ն Ի

Բարձրագույն փողոցում.

1892

Солнцунъ жунъ

ԵՐԿՈՒ ՊԱՏԿԵՐ

Տօհաժառ.ից յեռոյ

I

Տօն օրեր են. ամենի վրայ նշմարւում է տօն օրւայ նշանը. ամենքն էլ ուրախ են, մեծ ու փոքր վաղվզում են փողոցներում, որը մրգեղէն, որը հազուատ, որը խաղալիկ գնելու. կան նաև այնպիսիներ, որոնք զրբեր են առնում գեղեցիկ նկարներով զարդարած:

Բայց աւելի ուրախ են այն մանուկները, որոնք տօնածառն արդէն վերջացրել են, և բախտաւոր մայրերը պէտք է բաժանեն իւրաքանչիւրին ընկած խաղալիկը, գիրքը կամ մրգեղէնը:

Չարածճիւնները համբերութիւնից հանեցին մայրերին. մէկը մօր փէշիցն է քաշում,

միւսը կռնիցը, որն էլ տեսնում է որ ամեն
կողմից իր առաջը կտրել են, չեն թողում
աւելի մօտենայ, ուզում է միւսների ուսե-
րը բարձրանայ: Մայրերն էլ այդքան աղ-
մուկներից, իրար բոթբոթելուց շփուել են,
չեն իմանում որի խօսքին լսեն, որին բաւա-
կանութիւն տան...

— Մայրիկ, ինձ ընկած փայտէ ձին շու-
տով ինձ տնւր, ասում է մէկը:

— Ձէ, ինչո՞ւ... Թող առաջ իմ թմբու-
կը տայ, ասում է միւսը:

— Նս աւելի իրաւունքով կըպահանջեմ
ինձ ընկած ընծան. մէջ է ընկնում երրորդը:

— Այդ տանող-տանողի է, ոչ ոք իր
կարգը չի ճանաչում, վրայ է բերում չոր-
րորդը, որ աւելի խելահաս է միւսներից, և
ուզում է միւսների առաջը կտրի և իր ըն-
ծան վերցնի:

Բայց ոչ ոք իր խօսքը չի կարողանում
կատարել, մայրերը հետզհետէ կարգը վերա-
կանգնում են, իւրաքանչիւրն իրան ընկած
իրն է վերցնում: Մէկին ընկած է լինում մի
լաւ գիրք, միւսին մի խաղալիկ, երրորդին
շաքարից շինած գառը, կային նսււ այնպի-
սիներ, որոնց մի քանի խաղալիկներ էին

ընկել. նրանք չէին իմանում ինչ անեն ուրախութիւնից. ծուլ-ծուլ էին լինում ուլերի նման, ծափ տալիս և պարում: Դրանք մէկ-մէկու պարծանքով «Ճլիշտ» — ցոյց էին տալիս այդ խաղալիկները կամ գրքերը:

— Ա՛յ, ինձ ընկել է մի ինքնատեռ... ասում է մէկը:

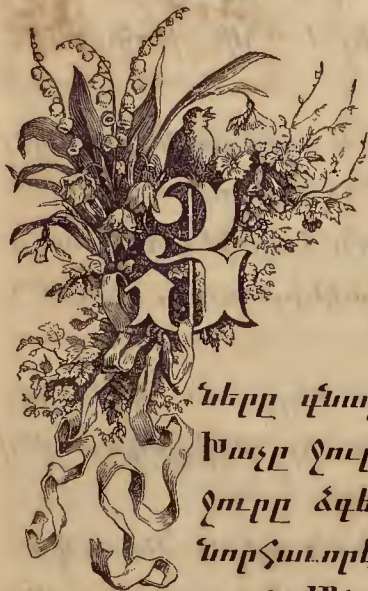
— Իսկ ըո ինքնատեռի բաժակները ընկել են ինձ, հպարտանում է միւսը:

— Ինձ ամենից լաւն է ընկել. Ռօբինզօնի պատմութիւնը պատկերազարդ. ասում է մի գրասէր մանուկ:

— Իսկ ինձ «Թոմաս եղբօր տնակը». ցոյց է տալիս չորրորդ մանուկը գեղեցիկ կազմով մի գիրք:

Մայրերն էլ ուրախանում են մանուկների փոխարէն. համբուրում, պաշտպանում են նրանց հետ... Եւ ուրախութեան արտասուքը փայլում է նրանց աչքերում...

II

ունարի Յն է՝ ջր-
օրհնէքի օրը, Թիֆ-
լիսում: Պատրաստու-
են ծնողները, որդի-
ները գնալու եկեղեցի: Այդ օրը
Խաչը ջուր պիտի ձգեն: Խաչը
ջուրը ձգելուց յետոյ պիտի շը-
նորհաւորէին Քրիստոսի Ծնուն-
դը և Մկրտութիւնը: Եւ խումբ-
խումբ մարդիկ, մանուկներ գիմում են եկե-
ղեցին: Բաղմութիւնը մեծ է. օրը պայծառ
է և ձմեռւան արեգակը ակտործելի շողքեր
էր տարածում երկրիս վրայ: Ամենքն էլ ու-
րախ են, ամենքն էլ բերկրութիւնից ծիծա-
ղում են...

Ահա եկեղեցական դասը զգեստաւոր-
ւած գիմում է Յորդանանը. նրա ետեւից

խուռն բազմութիւն: Թափօրն անցնում է փայտեայ կամուրջով. ժողովուրդը անհամբերութեամբ, իրար սեղմելով հետևում է... Ահա Յորդանանը, ամեն կողմից շրջապատել է նրան խուռն բազմութիւնը: Նաւակների մէջ անգամ նստած են մարդիկ, մերկ լողնորդներ սպասում են օրհնւած ջրում լողանալու...

«Խաչը ջուրը ձգեցին»։ Թնդաց ամբողջ բազմութիւնը, սրբասէր մարդկանց ձեռքից դուրս պրծան թրպրտալով յղաւնիներ, սրբանք էլ ուրախացած գլուխ-կոնծի են տալիս օդի մէջ: Լողնորդները ջուրն են թափւում, նաւակները շտապ-շտապ թիավարւում են: Բազմութիւնը խռնւում է...

Թափօրը յետ է դառնում, աւելի բարեպաշտ մարդիկ բայլ առ բայլ հետևում են թափօրին: Ժողովուրդը հոծ է, բազմութիւն: Թափօրը և սրբազան անօթները լաւ դիտելու համար ժողովրդի արանքներն են մտել հեաաբբիւր, չարաճճի մանուկներ:

Եկեղեցական դասն անցաւ կամուրջով. համբարների ներկայացուցիչներն իրանց դրօշակներով նոյնպէս անցան: Դրանց ետևից խուռն բազմութիւնը զրոհ տւեց և ճեղքեց

կարգապահ ոստիկանների շղթան և սկսաւ
դիմել կամուրջով եկեղեցին...

Բայց, ո՛հ, սարսափ... լսեց մի սուր
ճռճռոց, շառաչ... կամուրջը խորատակեց և
հարիւրաւոր մարդիկ, մանուկներ, սպասա-
նիններ կախուեցան օդի մէջ. և մէկ-մէկու
գլխի ընկնելով՝ գլորեցան արագասահ Կու-
րը... Գետը գրկեց անմեղ զոհերին իր ցուրտ
ալիքներով... բայց նա կարծես անթիւ զո-
հերին անկարող եղաւ ընդունել, շատերին
ուղարկեց միւս աւելի մեծ փտակը...

Եւ ամբոխն ամբողջապէս սարսուաց...
«Կամուրջը կտարեց, բազմութիւնը ջուրը
սուղեց», գոչեցին ամեն կողմից: Սուգ, փայ-
նասուն, լաց, աղաղակ հագարաւոր կողմե-
րից դողդողացրեց օդը...

—Ո՞ւր է, որդիս, եղբայրս... կամրջի
վրայ էին... սգում է մայրը:

—Ամուսինս, բոյրս...

—Խեղդւում են... օգնութիւն... Աստու-
ած... վնյ...

Մարդիկ, կանայք, մանուկներ արտա-
սուք աչքերում փազվզում են, պտրտում են
ո՞րն իր որդուն, որն իր եղբօրը, ո՞րը հօ-
րը, որը մօրը:

Բայց ահա ջրից, մէկ-մէկու ետեից հանում են ուշաթափ, կիսամեռ, կապտած դիակներ... շատերն մահւան տագնապի մէջ թրպրատում են, և նրանց մարմինները ձրգւում են աւազի վրայ...

—Վայ մէ՛... մայրս, հայրս... հեծկըտում է անտիրական որդին...

—Վայ մէ՛... որդիքս, ջուխտ որդիքս... թուլանում է մայրը, գորովագութ մայրը...

—Ախ, Աստուած, այս ի՞նչ պատիժ է. չըկայ որդիս, եղբայրս... ո՞ւր են, ո՞ւր են... Աստուանձ, Աստուած...

Եւ ամենի՛ հազարաւոր ժողովրդի աչքից ցայտում է արտասուքը, աղետարշ լացը խեղդում է նրանց կոկորդը... Եւ նրանք էլ համբուրւում, գրկւում են իրանց մանուկներին, իրանց սիրելիների սառը զիակների հետ...

ԱՐՇԱԿ ՄԵՆԱՐԵԱՆ

ՆՈՐ ՏԱՐՈՒՆ ԴԻՄԱՆՈՐԵԼԸ

Դուռը ծեծում են:

Արամ՝

Ո՞վ է:

(Դրսից ձայն)

Թեաւոր հիւրը, Նոր տարին.

Ինձ զրկեց Աստուած, որ մօտդ դամ:

Ձե՞ որ էլ չէր տեսնիլ բընաւին
Հին տարուն դուք երկրորդ անգամ:

Դեռ քանի նա չի հեռացել,
Մի բիչ քեզ հետ ուզում եմ խօսել,
Սիրելի Արամ, դրօան չէմքին:

Արամ՝

Իսկ ո՞ւր պիտի գնայ հին տարին:

Նոր Տարի

Այնտեղ, սիրելի իմ Արամ,

Ուր որ ամենքը պիտի գընան,

Այն է՝ Աստծոյ մօտ հաշիւ տալու

Ու ամեն անցածը պատմելու—

Ի՞նչ էր շինել, ի՞նչպէս ապրել,

Ամեն ժամ, ըոպէ ո՞նց էք եղել...

Արամ՝

Այո, կըդատի մեզ Աստուած,

Իսկ տարին ինչի Նրա մօտ զընաց:

Նոր տարի

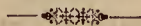
Նա պիտի ասի երկնքում
Ինչ տեսել, լսել է աշխարհքում:
Մանկանց համար էլ պիտ ասի...
Այժմ, սիրելիս, լաւ մտածի—
Ո՞նց ես քեզ պահել հին տարում:
Աղօթիւր, աղօթիւր Աստըծուն,
Որ չը բարկանայ քեզ վրայ,
Երբ Նրա Ատեանի մօտ կըզնայ
Այստեղից անցեալ ձեր տարին,
Կսկսի խօսել հրեշտակաց առջին
Եւ կըպատմի վատ մանկանց մասին:

Արամ

Ա՛խ, հին տարի, ես քո առաջին
Շնտ ու շնտ մեղքեր եմ գործել.
Դու առատ ձեռքով շատ ես բաշխել
Ինձ օրեր, ժամեր, ամիսներ.
Իսկ ես... շատ անճնական գործեր
Թողել եմ ես ամբողջ օրով,
Խաղից մէկ-մէկ հրապուրելով.
Մոռացել եմ Քեզ, Ինչ Աստուած,
Ու պառկել առանց աղօթելու.
Երբեմն դասս չըսովսրած,
Վաղել եմ փողոց ես խաղալու:

Երբ ես եղել եմ կուշտ ու հարուստ,
Աղքատներին չգրօշ անգամ

Զեմ տւել, համարելով կորուստ.
 Մայրիկիս խօսքին շատ անգամ
 Զէի լսում: Բարկացել եմ ես,
 Նեղացրել եմ եղբայրներիս,
 Կամ սուտ եմ խօսել, կամ շատ կերել,
 Կամ ծառաներին հայհոյել:
 Օ, Աստուած, Աստուած, անցեալ տարի
 Բարի գործեր ինչ քիչ արի:
 Բարի Աստուած, ինձ մի խելք տուր,
 Որ իմ կորցրած ժամերս ի զուր
 Զեռք բերեմ այս տարի, լինեմ լաւ:
 Այ, հին տարի, զքնաս բարեմ.
 Գիտեմ, շատ զանգատ կըբարձրացնես
 Երկինք, Արամիս դու մասին.
 Բայց խնդրում եմ քեզ, դու աղաչես,
 Որ ներումն տայ իմ մեղքին:

ամեցիք ներս, Նոր տարի անցին,
 Եւ շնորհիր ինձ կարողութիւն,
 Որ Աստուծոյ Ատեանի առաջին
 Զուսնեմամ' ես պահպանեմ ինձ:

ՅԱՐ. ԹՈՒՄԱՆԵԱՆՑ

ՂԱԶԱՐՈՍ ԱՂԱՅԵԱՆՑԻՆ

Միտերի Ղազանք.

Նչ հա դուխս տանում, դանդուսար անում, սե
 ձութ հա դառել, պոկ չես գալիս, հէնց ասենք չո-
 յիւր հա, պոի մեր հոգին հանես. թէ դու, թէ մեր
 Բալա-աչուղը, ոնց որ մի խնձոր՝ մէջտեղից կիսած.
 քո ձեռքիցդ երկաթէ գրիչը չի վէր ընկնում, նրա
 սրտաքթալիցն երկու դադանոց սաղը. սա էստեղ է
 սաղը քօքում ու Քեարամին, Քեօռօղլին, Պիւանին, Քէշիչ-օլ-
 լին գլում վեր քաշում ու շլինքը հաստացրած, նշանատեղերը
 լցրած, դունչ ու երես մամուկալած ազափ տղէքանց սիրտը
 դաղ քաշում, դու էդտեղ հա գրիչդ ճոճուացնում, օրը մի երգ
 բլբլում ու այբենի տետրը նոր կռնատակը դրած կաթնաբե-
 րան երեխեքանց էքծաթի դանդակի ձէնը վեր անում. էլ ոչ
 քո ձեռիցը հանգիստ ունենք, ոչ Բալա-աչուղի դահլայ տանկու-
 ցըն ենք ետխեայ թափում: Փնում հա դաշտը, հանգը, ձորը,
 սարը, որ քո ցաւերի վերայ քեզնուքեզը միտք անես, ածես,
 թափես, ծանր և թեթե անես, մէկ էլ էս սարի գլխից, էն
 ձորի միջից, քարափի տակից, եարի սիրով էրուած խորովուած
 ջահէլ տաւարապահի, հօտաղի, հնձուորի, ձուկ կալնողի կըր-
 կլոցն է ուշք ու միտքդ խլում, քո սեպհական մամուռքները
 չօլերը չալրտում, նրա դարդը քո սրտին ցաւ չինում: Անց հա
 կենում, մտնում ժամի՞քակը, ուզում հա էլից-գիւնից (համայնք),
 ընկեր հարեանից թաքուն ժամի չեմքը պաչես, չոքես, երեսդ քսես
 քո Աստծու տան դռանը, խնդրես աղաչես, որ մտքիդ փակ-
 ուած դուռը բաց անի, քեզ մի ուղիղ ճամփի կանգնացնի, որ
 քո լաւն ու վատը, քո չարակամն ու բարեկամը, քո ազգի սի-
 րողն ու ատողը ճանաչացնի, քեզ սրտոտութիւն ու սիրտ տայ
 քո պարտքդ կատարելու, տեղն ընկած ժամանակն ազգիդ ու

իրաւորիդ համար կեանքդ մատաղ տալու, մէկ էլ յանկարծ դուրս են թափուում մեղրահանձի ձագերի պէս զփվոյն տալով ուսումնարանի չորս պատերից վեց-եօթը տարեկան, սատանի ճուտ՝ Աստծու դառն երեխէքը, խումբ-խումբ են բաժանում ժամի բաղումը, կուռքունուկ են անում ու քո շինած նոր երգերը ճլլում:

Էլ ո՛ւր է, դնացին, գրքերի ծաղբերումը կուչ եկան մի ժամանակուան խրթին գրարաւ մեղեդիքն ու երգերը, ո՛ւր է պատուակաւն «Նետ թափանցիկը», «Առ դամբիւղը», «Թագ փառացը», «Հաւիկ մի պայծառը». հիմի գրանց տեղը բռնել են քո թեթեալայն ձախարակը, Զնծաղիկը, ձուտիկ-մուտիկը, քո ծիտիկ, փխիկ, շունիկ, նապաստակիկները:

Դէ՛, բաւական է, եղբայր, քանի՛ մի քանի նամակակոխ անես, երկու ոտքս մի մաշիկ դնես, խեղդես, երկու տարի է, ես ձիաւոր եմ դառել, դու ոտաւոր, ձեռիցդ ազատուել չեմ կարում. չաբթի էս գլխին՝ բարովագիր, չաբթի էն գլխին՝ նամակ. ի՞նչ է՝ թէ Արարատեան աշխարհքի 12 ամիսների նկարագրութիւնն արա, ինձ ուղարկիր, որ ես նրանցից նոր երգեր շինեմ:

Մեղքս ի՞նչ թագցնեմ, առաջին անգամն ես շատ հաւանցի նպատակդ, ասացի՝ ձեռքս ընկնէիր, էդ թղաչափ լէն ճակատդ պաշէի, որի տակից էդպէս խեղճ բան է. դուրս եկել, բայց արի տես, որ խնդրածդ երևեցածի չափ հեշտ չի եղել: Ախար, այ Ղազար, միթէ դու չըզխես, որ մեր Արարատեան աշխարհքումը ոնց որ մի տեսակ օդ ու ջուր չի, մի եղանակ չի, էնպէս էլ մի տեսակ ժողովուրդ չի:

Խօսք չունիմ, եղել է մի երջանիկ ժամանակ, որ Մասիսի ու Արագածի մէջտեղերի լէն ու ձիգ փռուածքը, Շիրակի ու Աբարանի դաշտը, Սհաթափոսը, Կարբու—բասարը, Գառնի—բասարը, Շարուր ու Դարալագեսաղը, Անու սարերից բռնած՝ դնայ հասնի մինչի Նոյ պապի գերեզմանը, մինչի Նախչուանը մի տեսակ ժողովուրդ, մի լեզու, մի սովորոյթք, մի նիստ ու կաց, մի ծէս, մի խօսուածք է եղել, բայց ո՛ւր է հիմի, ինձ տուր, քեզ տամ: Դրան էլ ի՞նչ ազդ կըդիմանար, ազգը մի բուռն եօնջի սերմը հօ չի՞, որ մարտ ամսին չաղ տաս, ապրիլին՝ կանաչ եօնջով գետինը ցնծին տայ, մայիսին մանդաղդ սրես ու հընձես: Դեռ հնձածդ չես վեր քաղել, մէկ էլ յունիսին է մանդաղ

հարկաւորում՝ երկրորդ հունձն սկսելու, Մարագդ բերնէ բերան հօնջէն ճխտուած լիքն է, յուլիսի հունձն է վրայ հասնում, յետոյ օգոստոսի հօնջահունձն է վզիդ չոքում. թէ ջուրդ առաւ է, թէ տարիդ անձրեային է, սեպտեմբերին համեցէք բոլոր աշխատանքդ թող, ծնկնահար հօնջէն հնձի, մեծ դէզերիդ կողքին ճուտեր էլ ցցի. բայց ախար սրան վերջ չըկայ. ինքդ էլ ես ձանձրանում, աշունքը երեք թիզ բարձրացած հօնջի մէջ ձի ու տաւար ես բաց թողում, որ արածեն, ոտնատակ տան. վնաս չունի, ասում ես, հօնջէն աներես բան է, դարունքը ձիւնը յետ տուր կըտեսնես, որ տակնուց գլուխը ալապտորակի ականջների պէս խլըչացրել է, ձնի հալուելուն է մնում, որ մի շաբթումն երկու թիզ բարձրանայ: Այնուհետեւ զնաց մինչև ութ, իննը տարի, էլ ոչ վարել կայ, ոչ ցանել, կաց ու հօնջայ հնձի:

Շատ կարելի է, էսօր Արարատեան աշխարհքումը Հայը մատով կըհամարուէր, թէ որ 50—60 տարի յառաջ Օսմանցուի ու Ղզլբաշի ձեռքի տակ եղած հայ աշխարհքի չէներից չատերը չըգտարկուէին ու չըգային Արարատեան աշխարհքը Հայով լցնէին:

Հէնց էն մեծ քօչն էր պատճառը, որ էսօր մեր աշխարհքի մի սհաթով իրարից հեռու երկու հայ գեղերի մէկի մէջ ուրիշ լեզու ու սովորոյթ կայ, մէկէլումն ուրիշ. էնպէս գեղ էլ կայ, որ երեք երկրի հայ կայ մէջը, երեք խօսուածք, երեք վարք ու բարք: Բոլորը թողանք, մէկն առնենք, թէ մարդ ես, մեր Մայր աթոռի իրան գեղի մէջ՝ մեր Տրդատ Թագաւորի մայրաքաղաք Վաղարշապատումն էս օր կըկարողանաս մի լեզու, մի ծէս գտնել. մի տան մէջ մօր լեզուն Ալաշկերտցու է, հօրը Արզրումցու, մեծ որդունը չորս հինգ բարբառից խառնուրդ, հարսինը խոյեցու, իսկ մատղաշ քօրիքանցը տեղացու. էն էլ մօր արտասանութիւնով, հօր վերջաւորութիւնով, հարսի չեչուադրութիւնով և այլն:

Եւպէս էլ հասկացի՛ նրանց սովորութիւնները:

Ա՛յ, թէ պատճառն ի՞նչ է, սիրելի Ղազար, որ քո օրինաւոր սրահանջը լծան տակին կեանքը մաշած, ծեր եզան կոշտացած չնքամիս է դառել, որ օջաղումն երկու չալակ ցախ ես վառում, չի կակղում, վերցնում ես թոնրումն երկու քթոց ոչ խարի տարթ ու կոլի աթար ես վառում, անջախ մի քիչ

փափկում է. հիմի թէ ատամներդ սուր են, թէ ստոմանքիդ
չես խեղճ գալիս, ծամի, ծամի, վերջը կիսածամիլ կուլ տուր:

Ասան ուրեմն, Ղազար, ի՞նչ քար քցեմ գլխիս, մնց կատա-
րեմ խնդիրդ, մեր աշխարհքի մրտեղի ամիսները նկարագրեմ,
մըը թողամ:

Բայց վնաս չունի. ես կարող եմ մի տեսակ քեզ բաւա-
կանութիւն տալ, որքան քրքրեցի, տեղեկացայ, հարց ու փորձ
արի, վերջ ի վերջոյ տակեցն էս է դուրս գալիս, էս մի բանը
հաստատ է, որ աշխարհքիս երեսին ցրուած բոլոր հայերի բար-
բառներն ու սովորութիւնները կարելի է երեք գլխաւոր ճիւ-
ղերի բաժանել. բուն Արարատեան, կամ բնիկ Հայկական,
Տաճկահայկական և Պարսկահայկական: Ճիշտ է, այդ երեքն էլ
իրանց մէջ ճիւղաւորում են, բայց արմատներն ու հիմքը
մէկ է. եթէ խորը քննում ես, տեսնում ես որ վերջը բոլորը
միանում, դառնում են բուն Հայկական:

Ուրեմն ես քեզ համար կընկարագրեմ արարատցու ամիս-
ները, միւս երկու ճիւղերի համար էլ ուրիշ մասնագէտների
գիմիր:

Առաջուց քեզ պէտք է ասեմ, որ բուն Արարատեան
բարբառն ու սովորութիւններն անարատ մնացած կըգտնես
շատ քիչ գիւղերում, Աշտարակ, Օշական, Եղուարդ, Փարբի. էս
չորս գիւղն Արագածոտն գաւառում, ինչու գիւղը՝ Մասեաց
ոտն, կամ Սուրմալու գաւառում, յտաշիկ և Կնիշեկ գիւղերը՝
Վայոց ձորում, կամ Գարալագեազու գաւառում, Աստաղատ գիւ-
ղը՝ Նախիջևանում. մնացած գիւղ ու քաղաքները խառնուել
չիլափլաւ են դառել:

Աւելի լաւ է, ես լռեմ, թող իմ փոխարէն խօսի մեր գիւ-
ղի ծխական դպրոցի յառաջագէտ և սրախօս աշակերտ՝ տասը
տարեկան Հրաչեան: Ահա, թէ ի՞նչպէս սկսեց՝ ես իւր պատ-
մութիւնը:

Յ ՈՒՆԻԲԵՐ

երու չէ՝ մէկ էլ տարին ձմեռն էս-
պէս ցուրտ էր, որ թքում էիր,
գետին չէր ընկնում, տատս ու
պապս կպել էին թոնդրի կողքիցն
ու քորսու տակից դուրս չէին գալիս, հէրս որ քու-
շից տուն էր գալիս, բեղերիցը մատներիցս հաստ
սացի տուէր էին լծկում (հալուել) վէր ընկնում, իմ
Շղսան հարսը, որ կուժն ուսած ջրից գալիս էր, մին-
չի մէրս չօգնէր, կուժն ուսիցը վէր չէր գալ, հարսիս
մատները քուցումած կժի ընկանն էր լինում կպած:
— Ես ու մեր Ակոնը մինչի մարագիցը տաւարի ա-
լաֆը (ուտելիք) տուն էինք բերում, կամ տաւարը
տանում էինք գետը ջրում ու յետ բերում, երես-
ներս ցրտից խաշուում էր:

Ըսկի մտքիցս գնում չի, հէրս հրամայեց դեկ-
տեմբերի 31-ին, որ Ակսնի հետ գնանք մարագից
եօնջայ բերենք. ես էլ ու մեր Ակոնն էլ ասենք, հօ-
րիցս վախում էինք, գիտէինք, որ կրմահացնի, քայց
ճակատներս դէմ տուինք ու կտրական ասացինք, ու
թէկուզ մի գոմ լիքը տաւարը անօթի կոտորուին, մենք
բոքիկ ոտով էս արագուլին (սառնամանիք) տանից ոտ
չենք դուրս դնիլ:

Հէրս ձեռը բցեց տան ընջնումը դրած աթարոցը

վեր կալաւ, հերիք էր, որ մի մին մեր մէջքին կաշէր, փշուր փշուր կանէր ոսկորներս, քայց մէրս վրայ հասաւ, հօրս ձեռիցը փէտը խլեց, տեղը դրեց ու ասաց.

—Այ քան, դու քսկի ոչ րարկացի, ոչ սիրտդ շուռ տուր, թող դրանք չըզնան խոտ քերելու. ինքս ու Նդասանը կերթանք, քայց դրանք ինձ վնայ տան, թէ ես էգուց դրանց մի փշատ էլ է տամ. էս է մթնում է, ճրագը որ կաշի, ես մտնում եմ կախանատունը՝ էգուցուայ կաղանդի համար պատրաստութիւն տեսնելու, միտք ունէի դրանց էլ հետս տուն տանիլ. պրծանք, էլ դրանց ոտը կախանատուն չի մտնիլ:

Դակդես կուտես, քո փոշիման ես ու Ակոնն իրար աչքով արինք ու քթոցները շալակեցինք, զնացինք մարագը:

—Դուք որ իմ խօսքը լսեցիք, մի ժամից ասաց մէրս, հետս եկէք, զնանք կախանատունը:

Աչքդ քարին տեսնի, ինչ որ մենք տեսանք, էն ինչ անմահական հոտ էր, որ դուռը քացուեց թէ չէ, մեր քիթը մտաւ. կախանատան օձորքը վեր քսան տեսակ ալվան խաղող ճրագի պէս վառում էր, ոնց որ էս օր թփից կտրած. մեր Ակոնն ինձանից քարճր էր, քթոցը դրեց ոտի տակը, կախաններով խաղողը վերցնում էր մեխի վրիցն, ինձ տալիս, ես էլ պողատում էի, հարսիս տալիս, նա էլ մէզարի միջին մօրս առաջին կամաց փռում էր. խաղողը պրծանք ու սկսեցինք ցած քերել շառերով (կախան) կարմիր ինձորները, տանձն ու սերկելիլը:

Յետոյ մէրս քաց արեց ծեփած բունունիկի 1) քերանը ու դուրս տուեց շուջուխը (չուչիւէլ) ալանին, դեղձաշիրը, դեղձից շինած լօշը, աղջանաբաթը, դայսին, պոպոքը, նուշը ու մաղը գլխեց:

Փշատին հօ ինայիլ չըկայ, ինչքան սիրտդ ցան-

կանում է՝ վեր կալ, քթոցներով դարսած է:

Դ՛նչ եմ ասում, թէ մարդ ես, մէկ հատ էս քաղցրեղէնիցը կը համարձակուիս էս իրիկուն քերանդ դնիլ, մէրս է՛նպէս թաթալը (ապտակ) կը հասցնի քերանիդ, որ արիւնը շկրկին կը տայ:

— Բողազներդ հօ կրակ չի՞ ընկել, երեսներս քորում է մէրս, էս մի զիշերն էլ լուսացրէք, էգուց քարով խէրով կաղանդը գայ, էնքան կերէք, որ ծտնւումդ շարուի:

Խեղճ կնիկ, ինքը որ զլուխը քաշ միբզը խոնչեքանց մէջը դարսում է, կարծում է, թէ ես ու մեր Ակոնը փորերս ու ջէքերս չենք լցրել. դէ՛, մէրս ինչ է իմանում, երկու աչք ունի, իր առաջն է տեսնում, հարսս էլ շըխօսքան է, քնթի տակին ժպտում է, մեզ աչքով անում ու սուս կենում:

— Շուտ արեք, քնտեսցէ՛ք, հրամայում է յետոյ մէրս քորքիս, առաւօտահան էն գլխէն շուտ պէտք է զարթնենք, թունդիրը վառենք, տները անլիսամալ հաւաքենք, որ ժամաւորը դուրս գայ, նոր տարի շնհաւորի:

Յունուարի մէկին առաւօտէն աղօթարանը դեռ չըժէզած՝ մեր քորսին դրուեց. մեր տան տղամարդիկս մեծ ու պուճուր՝ ով իր ոտովը կարող էր ման գալ, երեսներս անխօս լուացինք ու զնացինք ժամ: Պապս ու տատս էլ փայտները սին տալով ժամ եկան: Տանը մնացին կնանիքն ու աղջկէքը:

Ժամումս ասեղ քցէիր, գետինը չէր ընկնիլ, տան տղամարդիկն ու պառաւները էս օր պիտի ժամումը գտնուին, կանգ է:

1) Բուճուճիկն անառնոց աղբից չենած ստիւորաձև անօթ է, որն մէջ չոր մրգեղէնն են շահեփարտնում: Այս անօթի մէջ մերգը ցեցից անվտանգ կը մնայ:

Յոյն մրգափառսն Կ. Պոլսում

Ժամից յետոյ՝ բոլորս միասին տուն եկանք, պա-
սիս ու տատիս ձեռները պաշտօններ ու ասացինք.
«Յնճառի Առ. տարի եւ քարի կադանդ»։ Էն
սխալը տատս բոլորին բերանը մի մի կտոր շուշուխ
դրեց, բերաններս քաղցրացրեց։

Մէրս էլ ձեռաց հաց դրեց, մեզ հաց տուեց, որ
շուտով ուտենք՝ վերջանայ, թէ չէ, որտեղ որ է, տա-
րի շնորհաբողների տուտը կըսկսի, էլ հաց ուտելու
ժամանակ չի մնալ։

Էդ օրն ո՞վ հաց կերաւ, հացը բցիլն ու վեր քա-
ղիլը մին եղաւ. մէրս ամէն մէկիս մրգեր քաժանեց
ու դրկեց մեր քարեկամներին նոր տարի շնորհաու-
րելու։

Ես, որ մինթ էի, պէտք է դեռ վարժապետիս
մօտ գնայի. մէրս յառաջուց մի սինու (ախսէ) մէջ
պատրաստել էր վարժապետիս քաժին մրգերէնը.
մէջն էլ մի շուխտ նաշխուն գիւլք էր դրել. մրգի
հետ մի շուշայ արաղ էլ ձեռս տուեց ու դրկեց խաւ-
ֆիս (ուտուցչի) տունը։

Միայն ես հօ չըզնացի վարժապետի մօտ, բոլոր
ընկերներս մրգերով ու գինի-արաղով եկել էին։ Էդ
օրն էնքան միրգ ու գիւլքայ ստացաւ մեր խաւֆէն,
որ բոլոր տարին ուտէին ու հագնէին, չէր վերջանալ։

Վարժապետն, ամէն մէկիս մի մին խնձոր տուեց
ու ճանապարհ դրեց։

Դէ թող հիմի տուգին իմ՝ ջիւերս, տասը քսան
անգամ էն օրը լցուեցին ու դատարկուեցին, որ քա-
րեկամի տունը գնում էր տարի շնորհաւորէք, ամէն
տեղ միրգ էին տալիս. հէրս էլ տէրտէրի ու ընկեր-
հարեւանների հետ էր տունէ տուն ման. գալիս, գի-
նին ու արաղը ջրի տեղ էր էդ օրը քանում։

Օրը միջնեց, նոր ամէնքը ցրուեցին իրանց տներ-

ըր: Մինչեւ ծնունդն ամէն բան իր կարգին գնում էր:

— Իսկ ծննդին, հարցրի ես Հրաչէին:

— Ծննդից մի օր յառաջ, պատի վերջի օրը, շաբաթակեց մանուկը, մօրս ծեռներն ու մեր գեղի ջահէլ աղէքանց կոները զործի ընկան:

Մէրս էգուց իրիկուն համար զաթա էր թխում, գեղի ջահէլներն էլ գետումն օշխայ էին կտրում, ձուկն էին բռնում: Օշխէն շինել էր իմ մեծ եղբայրն աշունքը. մեր Ակունն ուռի ճղքներ էր կտրատում, ես կըլում էի գետի ափը, իսկ մեծ եղբայրս ճղքները կարգով դնում էր գետի ցամաքացրած տեղումն ու վրէն քարեր ածում: Եղբայրս երբ որ բաւականին ճղքներ ու քարեր իրար վրայ դարսեց, պըծաւ, գետի ըողը ջուրը օշխի վրայ արեց:

Զուկը ձմեռ ժամանակը ծուար է անում (հաւաքուում է) ծառի ճղքների արանքներումն ու էլ դուրս չի գնում:

Զմեռն յանկարծ օշխի վրից ջուրը կտրում են, ցամաքացնում ու ճղքների մէջ ժողոված ձուկը դուրս տալիս:

Մեր օշխիցը շորս ձիաբեռը ձուկը դուրս եկաւ, մէրս մեր բոլոր հարեւաններին ու քարեկամներին ձկան բաժին դրկեց. աղքատներին զաթայ, եղ ու բրինձ էլ դրկեց, որ էգուց իրիկուն նաւակատիկ է, փլաւ եփեն, թաթախում անեն:

Էդ օրը մեր տանը մեծ ու պատիկ ծում էինք, ես ողջ օրը ուսումնարանից տուն չեկայ, վախեցայ մօրս պատրաստած անուշ անուշ կերակուրներն աչքս տեսնի, սիրտս ուզի: Ծատ էլ լաւ արի, իրիկունը ժամիցն եկայ, համով իրիկնահաց կերայ:

Ինձ որ մնար, էդ իրիկունը ոչ տուն կըգայի, ոչ հաց կուտէի, մի ընկեր կըգտնէի, ժամաշապիկ կը

հագնէի ու „Այսօր տօն է“ կըմանգայի, փող կըհա-
լաքէի, կամ „Ալէլուեա“ ման կըգայի, երթիկներից
տուպրակ կըկախէի ու չիր ու փշատ կըհալաքէի, քայց
չարի. հէրս չըթողեց:

Նա էդ իրիկունը շուտ քնացրեց ինձ ու առաւօտա-
դէմ՝ շատ վաղ, ինքն էլ հագնուեց, ինձ էլ հագցրեց՝
գնացինք ժամ:

Շատ ցուրտ էր: Դրա համար Խաչը ժամումը
ջուրը քցեցին, թէ չէ տաք տարիները Խաչը դուրս
են տանում, առուումը կամ գետումն են ջուրը քցում:

Խաչի եւ մկրտութեան մանրամասնութիւնները
ինչպէս եւ յունուարի նկարագրութիւնը աւելորդ հա-
մարեցի քեզ գրել, սիրելի Ղազար, հաստատ գիտեմ,
որ արդէն իր տեղումը կարդացել ես: 1)

ՊԵՐՏ ՊՌՕՇԵԱՆՅ

1) Տես Սօս և վարդիթեր, գլուխ ԼԳ.

[ՄՕՐՍ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ]

Ես եր դուք երբ կատաղի քամին
Կաղկանձում է եւ ուժգին շառաչում,
Ամեն ինչ—խոտ, թուփ, ծառեր դարեւոր
Նրա ոյժի առաջ դողում են, սարսում:

Եւ կարծես բոլոր ոյժը միացրած
Ընկնում է քամին մայր-ծառի վրայ,
Նրա ճղները վերջին ճիգն արած
Դիմադրում քամուն թոյլ ոյժով վստահ:

Բայց քամին յաղթեց, ծառը խորտակեց,
Բունը շառաչով գետին տապալեց,
Եւ մատաղ ոստեր, դալար ընծիւղներ,
Անողորմ կերպով ծալեց, կործանեց...

Այդպէս՝ երբ անգին, գթառատ մօրը
Անգութ, սեւ մահը իր գիրկն է առնում,
Նրա որդիքը՝ անտէր մնացած՝
Մարդկային աղէտն ծեծում է, փշրում...

Ս Ր Ի Ն Գ

ՄԱՅՐԱԿԱՆ ՍԷՐԸ

(Պանդուխտի յիշատակարանից)

յդ ամառն էր...

Նա եկաւ իմ անկողնիս մօտ։ Այդ ժամանակ ես միջօրէի տապից թմրած ու տաղտկացած՝ թւերս տարածել նիրհում էի։—Նա եկաւ իմ անկողնիս մօտ. այդ ժամանակ երեւի արդէն միջօրէի տապը մեղմացել էր, բայց ես նրա ազդեցութիւնից կարծես դեռ չէի սթափուում...

Ես զգացի՝ որ նա իր ձեռքով ճակատիս մազերը յետ տարաւ և անդադար գուրգուրելով մի քանի անգամ մեղմիկ համբուրից ճակատս. այդ ժամանակ ես բոլորովին սթափուեցայ, բայց դեռ. պառկած էի և մի զօրեղ զգացմունք ցնցում բերեց ամբողջ մարմնիս.—այդ իմ մայրս էր. նա ասում էր. «Վեր կաց, որդիս, անոյշ որդիս, արդէն շոքն անցել է և արեւը մայր մտնելու է... շուտով զանգակները կըտան... այսօր շաբաթ է...» Նա առանձին շեշտով արտասանեց այս վերջին նախադասութիւնը և այդ խօսքերից յետոյ նա նորից համբուրում էր ինձ և մի ոլորուն ձայնով գորովանք ու գգուանք էր փռում երեսիս...

Խեղճ մայր. հազիւ մի դէպք գտար սրտիդ նւիրական ու սուրբ զգացմունքը յայտնելու։ Տեսար որ շուրջդ ոչ ոք չըկայ և քո որդին միայն տարածւած է թմրութեան մէջ քո առաջ. դու նրա այդ գրութիւնից օգուտ քաղեցիր մայրական գորովիդ յագուրդ տալու համար։

Ամբողջ տարիներ, ամբողջ ամիսներ, օրեր և գի-

շերներ նա հեռու էր քեզանից և դու՝ որի մասին զիշերները մտածել էիր, անհանգիստ եղել, տանջւել ուլաց եղել, ահա՛ նա քո առաջ տարածւած է... դու նայում ես նրա ուռճացած հասակին, որ ամբողջ անկողինն է ծածկել, նրա գորեղ թւերին, որ շուրջն է փռել, նրա երիտասարդ հասակի առօջ ու թարմ արտայայտութեանը, արդէն խիտ մագով ծածկւած երեսին և դու ասում ես՝ „այդ բոլորը մթթէ իմս են, այդ հասակը մթթէ ես եմ ծնել և մեծացրել, փառք Քեզ Աստուած... Ահա՛ այդ ժամանակ դու սկսեցիր ինձ համբուրել, բայց մի քանի րոպէ յետոյ դու լռեցիր: Ես զգացի քո մտքիդ խորհուրդը. դու օրհնում էիր միայն այդ ըոպէն...“ բայց վաղը... վաղը... Նա իմս չէ... վաղը նա այլևս չի լինիլ այստեղ և այստեղը դատարկ կըմնայ... նա կըչուի հեռու աշխարհ, անողոք կարիքը մեզ կանջատէ...

Յ. ԿՈՍՏԱՆԵԱՆՑ

Մ Ն Ն Դ Ե Ա Ն Գ Ի Շ Ե Ր Ի Ն

[Զրոյց Բրէտ-Դարտի]

աղբամիստօ հովտում՝ անդադար անձրևս էր լալիս: Մի քանի զետեր դուրս էին եկել ափերից, միսներով էլ անցնելը անկարելի էր: Գետերի քարերը, որոնք ամառ ժամանակ ցոյց էին տալիս քաղաքի տեղերը, այժմ՝ ծածկւած էին ջրով, ծածկւած էին նոյն խոլ ոչ այնքան քարձր բլուրների գազաթները: Սարը քարձրացող ճեղակառքը ճանապարհի կէսին խրեց ցեխի մէջ: Վերջին փոստը քիչ էր մնացել կործանի ճահճի մէջ, նրա ուղեկիցը՝ լողալով հագիւ կարողացաւ ազատուել:

Ասենք սարի վրայ էլ լաւ եղանակ չէր: Ո՛չ մի հնար չըկար ցեխից հանել Սամսօն Բարու զիւղը տանող ճանապարհը կտրող սայլերը: Տեղից շարժւելու հնար չը կար. ինչ ուզում՝ ես արան: Գիւղը ծիծեռնակի ըոյնի պէս կպել էր սարին: Նա կղզիացած էր, ամոստչելի եւ փթում էր անձրևից: Ինչպէս ասացինք, 1862 թվի ծննդեան կադանդին, այդ զիւղի հետ խզւած էին բոլոր հաղորդակցութիւնները: Ճանապարհի երկու կողմը ընկած խրճիթներում, ամպի միջով, պէծ-պէծին էին տալիս նոսր ծրագները: Գիւղի ընակիչների մեծ մասը հաւաքւել էր Տօմսօնի խանութը, վառ բուխարու շուրջը: Խօսելու տեղ նրանք լուռ-մոռնջ թրքում էին բուխարու մէջ: Ախր խեղճերը ինչու մասին գրացնէ, քանի որ տակն ու վրայ էին արել բոլորին էլ Սամսօն-

Բարուի ըողոր լուրերը, տնային գործերը: Զրհեղեղը դադարացրել էր հանքերի եւ գետի վրայ աշխատանքները եւ դրանից առաջացած քէսատութիւնը թոյլ չէր տալիս քէֆ անելու, ոչ փող կայ, ոչ օդի: Նոյն իսկ քախտաւոր Գէմլինի թղթախաղում տարած ահագին գումարից մնացել էր միայն 50 մանէթ: Այս անիծած զիւղում, ասում էր նա, իսկի հնար չըկայ ապրուստ ճարելու՝ մի մեծ ընտանիք կերակրելու համար: Եւ ճիշտ որ Գէմլինը տէր էր մի մեծ ընտանիքի, քացառապէս քաղկացած հասակն առած աղջիկներից:

Ինչ եւ իցէ, նրանք այս երեկոյ ընկղմած էին մի այնպիսի տաղտկութեան մէջ, որից նրանց չըհանեց ձիի յանկարծակի տրօփիւնը բախում: Միայն Դիկ-Բօլինը մի բողբոջաձէ թողեց իր չիբուխի թափ տալը եւ քարծրացրեց զլուխը. մնացածները իսկի ուշադրութիւն էլ չըդարձրին մտնողի վրայ, ցոյց էլ չը տւին թէ ճանաչում են նրան: Իսկ այդ անձնաւորութիւնը զիւղի ըրորին ծանօթ էր. նրա անունը դրել էին „ծեր“: Նա կըլինէր մօտ 50 տարեկան, նոսր ճերմակ մազերով, թէեւ կայտառ էր, կարմիր թշերով: Նրա քաւականին դիւրալի եւ քարի երեսը մի տարօրինակ ընդունակութիւն ունէր՝ յակամայից ընդունել իր հետ խօսողի տրամադրութիւնը, զգացմունքները: «Ժերը», ըստ երեւոյթին, նոր էր բաժանւել ուրախ ընկերների շրջանից եւ չընկատելով ներկայ լինողների լուրջ դէմքերը, հանաք անելով խփեց իրանից ամենամօտիի ուսին. Նոքայրներ, մի մագաղաք բան եմ լսել հէնց այս բողբոջի Սմայլից ասաց նա, նստելով աթոռի վրայ: Զարմանալի մարդ է այդ Բակըք Սմայլը... զիւղում դրա նմանը չես գտնի: Եւ նա պատմում էր...

—Սմայլն յիմար է, ընդհատեց նրան մէկի մը-
նայլ ծայնը:

—Անիծածն անասուն է, աւելացրեց մի ուրիշը,
ոչ պակաս մոայլ ծայնով:

Այս երկու դրական քացատրութիւններից յե-
տոյ կրկին տիրեց լռութիւն:

«Ժերը» մի արագ հայեացք ձգեց բոլորի վրայ
եւ յետոյ նրա երեսը կամաց-կամաց սկսեց ընդու-
նել մի ուրիշ արտայայտութիւն: Այդպէս է, ինչ
ասել կուզէ, ասաց նա, քիչ լռելուց եւ կարծես մտա-
ծելուց յետոյ. ճիշտ է, նա եւ յիմար է, եւ անասուն:
Անկասկած... Մի բոլէ էլ լռեց, ասես նա մտածում
լինէր Յակոբ Սմայլի յիմարութեան եւ ուրիշ վատ
յատկութիւնների վրայ:

Սարսափելի եղանակ է չէ՞, հը՞, շարունակեց
«Ժերը» եւ այս անգամ նրա ծայնը ներդաշնակում
էր բոլորի տրամադրութեան հետ: Սատանան գիտէ,
թէ ինչ վատ լուրեր են գրում լրագիրները. փող չը
կայ, աշխատանքներն էլ դադարած են... Իսկ վաղը
ծնունդ է: Այո՛, շարունակում էր «Ժերը» նոյն տխուր
ծայնով, որն ընդունեց նա մի քանի բոլէ առաջ իր
կամքին հակառակ, այո՛ ծնունդ է: Ահա սկսում է
ծննդեան գիշերը: Գիտէք ի՞նչ կայ, եղբայրներ, ես
մտածում էի, այսինքն միտս եկաւ... որ դուք կարե-
ւի է բոլորդ շնորհ կըքերէք այս երեկոյ ինձ հետ մի քիչ
կոնծելու... հը՞, ի՞նչ էք լսել, դէ՛հ, շուտ, կամ՝ զուցէ
ես սխալեցի, դուք իշտար՝ չունէք:

Արտասանելով վերջին խօսքերը, նա հար-
ցողական կերպով նայեց բոլոր խօսակիցների ե-
րեսին:

—Ես չեմ իմանում, պատասխանեց Թումասը,

սթափելով իր քարացած դրութիւնից, գուցէ եւ գանք։
Բաւ կինդ ինչ կասէ, „ծեր“:

«Ծերը» սկսեց տատանել: Նրա ամուսնական
կեանքի փորձն այնքան էլ աջող չէր: Սամսոն-Բա-
րուցիք այդ բոլորը զիտէին: Նրա առաջին կինը, մի
բարի եւ քնքոյշ արարած, թողել էր նրան յիշատակ
մի երեք տարեկան երեխայ: «Ծերի» երկրորդ ամու-
սինը՝ իր առաջւայ աղախինը մի հաստիկ եւ բար-
կացոտ կին էր:

Բայց առաջ քան «ծերի» պատասխանելը, խօ-
սակիցներից մէկը Յովսէփ Դիմիկը (այս ասելով նա
երդում էր երկինք-գետինքով) այս տեսակ դէպքե-
րում կը հրաւիրէր ում ցանկանար, նոյն իսկ եթէ
դա մասսէր իր հոգու փրկութեան: Դժոխքի բոլոր
ոյժերն ի զուր հետս կը կուէին:

— Ծիշտ է, Ծիշտ է, ի հարկէ քո ասածն է, աւե-
լացրեց «ծերը» ուները կուտակելով եւ խօսողին
պաշտպանելով: Տունն իմն է, իմ՝ քրտինքով եմ՝ նրան
չինել: Կնոջիցս իսկի մի վախենաք, եղբայրներ: Սկզ-
բից մի քիչ կը մըթմըթայ, բոլոր երկար մագերի պէս,
իսկ յետոյ կը լռէ: Եթէ ոչ սեփական քաջութիւնս,
գոնէ օղիի տւածը, մտածում էր ինքն իրան «ծերը»,
կըղիմադրէ կողակցիս սպառնալիքներին: Դիկ-Բօ-
լինը, ինչպէս ասում են, զիւղի քեօխլէն էր, զլիս-
ւորը: Նա մինչեւ այժմ լուռ էր: Վերջապէս նա բեր-
նից հանեց չիբուխը եւ հարցրեց.

— Հը՛, Յակոբիկդ ինչպէս է, «ծեր», քէփն ո՞նց
է. անցեալ անգամ որ տեսայ՝ դէմքից այնքան էլ ա-
ռողջ չէր երեւում: Գետի ափին նա քարով էր տա-
լիս չինացիներին, 1) թէ եւ դա մի առանձին զարժու-

1) Կալիֆօրնիայում ապրում են շատ չինացի քանտորներ, ամե-
րիկացիք նրանց ատում են եւ շատ անգամ նրանց հալածում:

Թիւն չէր պատճառում իրան: Սակայն երեկ էլ նրանցից տակ արին է՝ գետը անցնելիս: Նրանց վրայ նայելիս մտաբերում էի Յակոբիկիդ, անխ, ափսոս, մտածում էի ես, նա չըտեսաւ նրանց. ծեր, գուցէ նա հիւանդ է, լաւ կըլինի որ մենք չըգանք, նրան անհանգստացնենք: Գիւղի մեծաւորի ափսոսանքից եւ դէպի որդին ուշադրութիւնից զգացած հայրը սկսեց հաւատացնել, որ Յակոբիկն այժմ լաւանալու վրայ է եւ թէ ուրախ շրջանը նրան միայն կըզարմացնէ:

Դիկը տեղից բարձրացաւ ու իրան թափ տալով ասաց. ես պատրաստ եմ: Առաջնորդիր մեզ, «ծեր», մասցածները հետեւեցին նրա օրինակին:

Մութ գիշեր էր. խանձուղները քամու փչելուց հանգան, եւ միայն կարմիր կայծեր թողելով մթութեան մէջ, ցոյց էին տալիս ճանապարհը: Շուտով նրանք հասան մի կարճիկ ու լայն տանիքը ժայռէ կեղեւներով ծածկած խրճիթի, որն աւելի նմանում էր սարի մէջ փորած խոռոչի: Դա մի եւ նոյն ժամանակ եւ «ծերի» ընակարանն էր եւ տոռանջի մուտքն, որտեղ «ծերը» բանում էր, եթէ նա երբ եւ իցէ բանել է:

Բոլորը կանգնեցին մի բոսի, սպասելով յետ մընացած տանտիրոջը:

— Նն կարծում եմ, եղբայրներ, ասաց նա, անվրդով ձեւանալով, թէեւ շատ հեռու էր այդ դրութիւնից, լաւ կըլինէր առաջ ես մտնեմ, ամեն բան կարգ ու կանոնի բերեմ: Իսկ դուք մի փոքր ինձ սպասեցէ՛ք: «Ծերի» առաջարկութիւնը ընդունեցին: Նրա ետեւից դուռը փակւեց եւ հիւրերը պատին յենած սպասում էին եւ ականջ դնում, թէ ի՞նչ են խօսում: Մի քանի բոսի լսում էր միայն տանիքից կաթող ջրի ձայնը եւ հողմահար ժայռերի աղմուկը:

Վերջապէս նրանք սկսեցին անհանգստանալ եւ ամեն մէկը յայտնել իր կարծիքը:

—Ա՛յ, տղերք, չըլինի՞ որ կինը խեղճ «ծերի» զըլուխը միանգամից երկու արած լինի. կամ տոռանքում փակած, գուցէ խեղդել է, տակը ձգել ու վրան նըստել. ի՞նչ լաւ կըլինի, որ շփոթ լինի եփում՝ մեր զըլխին ածելու: Տղերք, տանից շուտ հեռացէ՛ք:

Այդ ըոպէին լսելի եղաւ դռան փակի ձայնը. նա կամաց քացեց եւ մի ինչ որ ձայն ասաց. —Յերս մտէք, ի՞նչ էք թըջում՝ անձրելի տակ:

Չայնը ոչ «ծերինն» էր, ոչ էլ նրա կնոջը: Դա երեխայի ձայն էր, մի խոպոտ, թոյլ ձայն, թուլութիւն, որն առաջանում է անտէր թափառաշրջելուց, եւ ծնողների անփոյթութիւնից դէպի փոքրահասակ մանուկը:

Երեխայի երեսի գծազրոյթիւնը գեղեցիկ կըլինէր, նոյն իսկ նուրբ, եթէ պարզ նկատելի չըլինէին վատ անցած կեանքի հետքերը: Նա ուսին ձգած ունէր մի թնթեւ վերմակ: Անշուշտ անկողնուց էր դուրս եկել:

—Մտէք, կրկնեց նա իր հրաւերը, միայն աղմուկ մի անէք. «ծերը» այնտեղ խօսում է մօրս հետ: Եւ նա մատով ցոյց տւեց խոհանոցը, որտեղից լսում էր մի վախկոտ ձայն. երեւի «ծերը» կնոջից ներողութիւն էր խնդրում:

—Դէ, թող է՛, աղերսանքով արտասանեց մանուկը, դառնալով Դիկին, որը նրան զրկել էր եւ սպառնում էր կրակը ձգել. թող է՛, քեզ չեմ ասում, անիծւած յիմար ծերուկ: Այդ սիրալիր հրաւերից յետոյ, Դիկը ծիծաղը հազիւ պահելով, ցած դրաւ Յակոբիկին, մինչդեռ մատցածները ըլլորեցին սեղանի շուրջը,

որ քացած էր սենեակի մէջ տեղում։ Յակոբիկը լուրջ դէմքով մօտեցաւ պահարանին եւ հանեց այնտեղից զանազան քաներ, որոնց շարում էր սեղանի վրայ։

—Այ ձեզ օղի, այ ձուկ ու պաքսիմատ (վերջինից մինչեւ սեղանին հասցնելը մի կտոր կծեց), ահա եւ շաքար (նա իր փոքրիկ աղտոտ ձեռքը մեկնեց շաքարամանին եւ քերանք լցրեց շաքարով) եւ ծխախոտ։ Այստեղ կայ եւ խորոված խնձոր, ես չեմ ուտում, փորս ուռչում է, Դիկ. վերջացրեց նա, այժմ՝ քոլորդ մտէք, ոչ ոքից մի վախենաք։ Ես պառաւ հետ գործ չունեմ։ Նա իմ մայրը չէ՛, մտէք։

Եւ նա հեռացաւ դէպի մի նեղ արկղանման խուց, որի խորութիւնում դրած էր փոքրիկ մահճակալը։ Հասնելով շէմքին, նա մի անգամ էլ յետ նայեց դէպի հիւրերն ու մտաւ անկողինը։ Վերմակի տակից երեւում էին նրա փոքրիկ ոտները։ Մի քիչ յետոյ նա գլխով արաւ հիւրերին։ Էդ լինէ է, Յակոբիկ, էլի քո քոյնը գնացի՞ր։

—Հն, ասաց Յակոբիկը վճռողաբար։

—Ի՞նչ է պատահել քեզ, դռնո՛ղ։

—Հիւանդ եմ։

—Ի՞նչ է հիւանդութիւնդ։

—Ձերմ՝ ունիմ, ոտերս էլ մըսացրել եմ, ոսկրացաւ էլ ունեմ, պատասխանեց Յակոբիկն եւ յետոյ լռեց։ Մի քաղեից յետոյ վերմակի տակից աւելացրեց.—Սիրտս էլ է խառնում։

իրեց լուծին: Հիւրերը նայում էին մէկ-մէկու կրակին: Չընայած նրանց առաջը դրած ուտելեղէններին եւ խմելիքին, նրանք կրկին ընկան նոյն տաղտկութեան մէջ, ինչպէս Տոմասնի խանութում: Յանկարծ լսեցին խոհանոցից «ծերի» ձայնը: Նա խօսում էր նոյն խնդրողական եղանակով եւ անզգուշաբար մի քիչ ձայնը քարճուցրեց.

— Ճիշտ ես ասում, այդպէս է, կնիկ. ծոյլ արքեցոյնների մի խումբ է: Անպիտաններ են եւ ուրիշ ոչինչ: Իսկ էն Դիկ-Բօլինը բոլորից վատն է: Հէնց եախէս բռնել են, գալիս հա, գալիս. մէկ աստղ չը կայ, թէ տանս հիւանդ ունեմ, թէ ուտել-խմելու քան ունեմ: Նս այս բոլորը Դիկին ասացի. տօ՛, ասում եմ ես, խելքդ կորցրել եմ, թէ արքած ես: Տես, ինչ է հնարում: Ե՛: Էն Ստեպլիսին էլ էի խորհուրդ տալիս. ասում եմ, քա դու մարդ չեմ, Ստեպլս: Ամբողջ խմբով ներս են թափում, հիւանդներով տունս լիքը: Ասա՛, իսկի լսում են. գալիս են, հա, գալիս: Ախր, այ կնիկ, ի՞նչ ես պահանջում Սամսօն Բարի մէջ գտնող անուններից: Այս ողորմելի քացատրութիւններին յաջորդեցին հիւրերի պինդ քոքոցը: Խոհանոցում լսեցին դրա ձայնը, թէ պառաւի հայհոյանքների տուրբակն էլ թափ տւել. մէկ էլ դուռը ուժգին թխկաց եւ մի ըռպէից յետոյ երեսաց «ծերը»: Նա ի հարկէ

չէր իմանում ծիծաղի պատճառը եւ քթի տակին ծպտում էր:

— Իմ պառաւս նոր միայն յիշեց, որ մի քովէ պիտի գնայ հարեւանի մօտ, ասաց նա համարձակ կերպով նստելով սեղանի շուրջը:

Ջարմանալի բան, քայց այս անսպասելի դէպքը փակցրաւ տխրութիւնը, որ քիչ էր մնացել բոլորին տիրէ, եւ Կոփորական ուրախութիւնը վերադարձաւ նրանց: Ես չեմ նկարագրի այդ երեկոն: Հարցասէր ընթերցողը, յունամ, կըբաւականանայ, եթէ ես ասեմ որ նրանց խօսակցութիւնը յետ չէր մնայ կրթւած մարդկանց խօսակցութիւնից:

Կէս զիշերին մօտ քէֆը ընդհատեց:

— Սո՛ւս, կամաց ասաց Դիկ Բօլինը, մատը քարծրացնելով:

Հասց Զակոբիկի աղերսալի ձայնը. „մա՛յրիկը“: «Ժերը» տեղից արագ վերթաւ ու վազեց դէպի որդին: Շուտով նա վերադարձաւ:

— Էլի ոսկրացաւ սկսեց, պիտի ճար տեսնել:

Նա վերցրաւ օդի շիշը եւ թափ տուեց. շիշը դատարկ էր: Շփոթւած Դիկը տուաւ նրան իր արծիճէ քաժակը: Մնացածները յետեւեցին նրա օրինակին եւ „ծերը“ նայելով բոլոր քաժակներին, հանգստացած ասաց.

— Երեւի կը բաւէ, շատ էլ պէտք չէ: Ես իսկոյն կը վերադառնամ:

Վերցնելով հին քրդէ շապիկը եւ օդին՝ նա գնաց Զակոբիկի մօտ. դուռը կիսաբաց մնաց եւ հիւրերին լսելի էր նրանց խօսակցութիւնը:

— Որդեակս, որտե՞ղ է ցաւում:

— Ամբողջ մարմինս. մին այստեղ է ծակոտում,

մին այստեղ: Ա՛յ, այս տեղ ամենից շատ է ցաւում:
Պինդ քսիր, հայրիկ:

Տիրեց լուծին: Երեւի «ծերը» քսում էր ինչպէս
հարկն է:

—Այնտեղ ուրա՞խ է, հայրիկ.

—Այո՛, տղաս:

—Վաղը ծնունդ է, չէ՞:

—Այո՛, դէ, այժմ թեթեւացիր թէ չէ՞:

—Լաւ է. այստեղ էլ քսի՛ր. մի քիչ ցած: Ի՞նչ
քան է ծնունդը, հայրիկ: Դա ի՞նչ տօն է.

—Տ՛օն է էլի՛:

Ըստ երեւոյթին այս քացատրութիւնից Յակո-
բիկը զոհ մնաց. որովհետեւ դարձեալ տիրեց լուծ-
ին:

—Հայրիկ, մայրիկն ասում է, որ մարդիկ ուրիշ
երկիրներում ծնունդին իրար ընծաներ են տալիս:
Նա ասում է, որ իբր թէ մէկ մարդ, որի անունը Սուրբ
Նիկողայոս է, ծննդեան զիշերին հերթով ցածանում է
ևս բերում մանուկներին զանազան պարգեւներ, ա՛յ
ինձպէսների համար: Եւ այդ պարգեւները դնում է կօշիկ-
ների մէջ: Ահա ինչ էր ասում մայրիկս, հայրիկ. դու
էլ չես քսում, հայրիկ, որտեղ ես գնացել: Հայրիկ,
ճիշտ է մօրս ասածը, թէ ինձ խաբել է... Հա՛. այդտեղ,
ո՛չ, մի քիչ ցածր... Ախ՛, հայրիկ...

Խորին լուծին էր տիրել խրճիթին, լսելի էր ծա-
ռերի աղմուկը եւ ջրի կաթոցը: Յակոբիկի ճայնը
քանի գնում, այնքան քաշանում էր:

—Էլ մի քսի՛ր, հայրիկ: Այժմ ցաւը բոլորովին
կանգնեց:

—Մերօնը ինձ են անում:

„Ծերը“ դռնից նայեց. հիւրերը նստած էին նոյն

դրութեան մէջ, միայն սեղանի վրայ ընկած էին մի քանի դրամներ եւ մի հաստ կաշւէ քսակ:

—Երեւի գրագ են գալիս կամ խաղում են:

—Ինչպէ՞ս կուզէի այնտեղ լինել եւ մի քիչ փող տանել, ասաց մտածելով Յակոբիկը եւ լռեց: „Ժերը“ ըստ սովորոյթին սկսեց կրկնել այն, ինչ որ միշտ ասում էր այս դէպքերում, որ ինքն, այ, շուտով ոսկու հանք կըգտնէ եւ այն ժամանակ նրանք շատ փող կունենան:

—Այո, քայց դու միայն չես գտնիւ, պատասխանեց երեխան: Ասենք մի եւ նոյնն է դու կըգտնես թէ ես կըգտնեմ խաղում: Բոլորը քախտից է կախած: Ամմա ինչ զարմանալի քան է պատմում մայրիկը ծննդեան մասին. հայրիկ, ինչո՞ւ այդ օրը ծննդեան օր են կոչում:

„Ժերը“, զուցէ այն պատճառով, որ հիւրերը լըսեն եւ ծիծաղեն, կամ զուցէ ինքն էլ չէր հաւատի զիտցածի վրայ, սկսեց այնպէս կամաց-կամաց խօսել, որ հիւրասենեակում չէր լսում նրա ձայնը:

—Այո, ասաց Յակոբիկը, որի հարցասիրութիւնը, ըստ երեւոյթին, մի քիչ թուլացել էր: Ես նրա մասին լսել եմ. քաւական է, հայրիկ, ցաւը բոլորովին անցել է. այ, այժմ լաւ է:

Յետոյ վերմակի տակից, հանդարտ ձայնով, աւելացրեց. մօտս նստիք, մինչեւ որ ես քնեմ: Չըհաւատալով հօր խոստմանն, երեխան ազատեց ձեռքերից մէկը եւ պինդ բռնելով հօր թուից, աչքերը խփեց:

Ժերն որդու մօտ անհանգիստ նստեց մի քանի րոպէ, քայց անսովոր լռութիւնը, որ տիրել էր հիւրասենեակում, զրգոեց նրա հետաքրքրութիւնը. նա քացեց դուռը ազատ ձեռքով եւ նայեց սենեակին. նա շատ զարմացաւ՝ երբ մութ սենեակում ոչ ոք չը

կար. քայց յանկարծ օջախում՝ փայլեց կրակը եւ նրա քոցը լուսաւորեց Դիկի գծագրութիւնը, որ նրստած էր օջախի մօտ: Ժերը կանչեց նրան. Դիկը կարծես արթնացած, տեղից քարճրացաւ եւ դանդաղ քայլերով մօտեցաւ նրան.

—Մոսցաճները ո՞րտեղ են:

—Ման գալու են գնացել. ես էլ նրանց եմ սպասում, պատասխանեց Դիկը. ի՞նչ ես վրաս նստում, „ծեր“, աւելացրեց նա շինծու ծիծաղով. գուցէ կարծում ես թէ ես հարքած եմ:

Ասենք „ծերը“ իրաւունք ունէր այդպէս կարծելու, որովհետեւ Դիկի աչքերը թըջւած էին եւ երեսը կարմիր: Նա երեսը դարձրեց դէպի օջախը, իրան թափ տաւ, կօճակները մայր տաւ եւ ծիծաղեց:

—Քեզ օղի են տւել նրանից է: Տեղիցդ մի շարժւիր, աւելացրեց նա, տեսնելով ծերի ջանքերը ազատւելու որդու ձեռքից: Նազ մի ծախիր, նստիր, տեղդ: Ես գնում եմ, յետեւիցս են գալիս: Մնաք բարեւ:

Եւ իսկ որ դուռը քաղխեցին: Դիկ-Բօլինը խորճիթից դուրս եկաւ: Ժերն էլ ուզում էր դուրս գալ, քայց երեսայի ձեռը նրան պահեց... Նա հեշտ կարող էր ազատւել այդ նիհար, թոյլ, փոքրիկ ձեռից, քայց գուցէ հէնց այդ պատճառով նա չընդդիմադրեց եւ աթոռը մօտեցնելով մահճակալին, գլուխը դրաւ քարճի վրայ: Շուտով սենեակը նրա աչքերին շուռ եկաւ եւ նա քնեց: Այն ինչ Դիկ-Բօլինը իր ետեւից ծածկելով դուռը, միացաւ իր ընկերներին:

—Դու պատրմատ ես, հարցրեց Ստէպլը:

—Պատրաստ եմ, ժամը քանի՞սն է:

—Կէս-գիշերից անց է, պատասխանեցին նրան.

կըյաջողի քեզ այդ գլուխ քերելու: Ախր մինչեւ այն-
տեղ եւ յետ գալը կըլինի 50 վերստ:

—Շա կարծում եմ, կարճ պատասխանեց Դիկը:

—Ձին որտեղ է:

—Բէլը եւ Ձէկը քեզ սպասում են ձիու հետ
ճանապարհին:

—Թող մի քիչ էլ սպասեն:

Շա շուռ եկաւ եւ հանդարտ մտաւ խրճիթը:
Սենեակը լուսաւորում էր ճրագի լոյսով, որ մօտ
էր հանգելուն եւ օջախի կրակով: Շա նկատեց, որ
փոքրիկ սենեակի դուռը քաց է. ոտի ծայրով զգոյշ մօտե-
ցաւ մահճակալին, «ծերը» գլուխը յետ ձգած, գլխարկը
մինչեւ աչքերը խրած, ոտները մեկնած, խոմփում էր
աթոռի վրայ: Նրա կողքին, փոքրիկ փայտէ մահճա-
կալի վրայ պառկած էր Յակոբիկը վերմակով բոլո-
րովին ծածկւած, քաց էր միայն ճակատի մի մասը,
որի վրայ թափւած էին քրտնքից թրջւած մազերը:
Դիկը մի քայլ էլ արեց, կանգնեց եւ նայեց դադար-
կած սենեակին. հանդարտ էր ամեն տեղ: Երկու ձե-
ռով բռնեց քեխերը ու կռացաւ մանկան վրայ: Բայց
հէնց այդ րոպէին, կատաղի քամին, հնչեց հերթում,
փչեց օջախի մէջ եղած ածուխները, լուսաւորեց սե-
նեակը նրանց բոցից, ամառած Դիկը փախաւ: Ճա-
նապարհին «խաչը-փառքում» սպասում էին նրան ըն-
կերները:

Նրանք կանգնած էին մի ինչ որ տնքօրինակ եւ
այլանդակ արարածի շուրջը: Դա ձին էր, թէեւ ոչ մի
քանով չէր յիշեցնում ձիու գեղեցկութիւնը. մէջքն սա-
պատով, չորացած, լոար, երկայն մազերով ծածկւած
ոտերը, մի աչքը կոյր, սպիտակ, եւ չար աչքերը, ներ-
քին շրթունքը կախ ընկած, գոյնն էլ տարօրինակ. մի
խօսքով մարմնացած այլանդակութիւն:

—Դէ՛հ, եղբայրներ, ասաց Ստէպլսը, հիմա հե-
ռացէք, թէ չէ արացի կըտայ, իսկ դու, Դիկ, միտդ
սլահիր ինչ քեզ ասացի. միանգամից եւ պինդ բռնիր
քաշիցը եւ ոտդ դիր ասպանդակներում: Ահա այդ-
պէս. պատրաստ է: Դիկը մի ակնթարթում՝ ցատկեց
ծիու վրայ: Ձին երկու-երեք անգամ՝ բարձրացաւ ա-
ռաջի՝ ոտերի վրայ, շրջապատողները երկիւղից ցրե-
ցին. յետոյ նա մտրակեց, ձին խրինջաց եւ սլացաւ:
Սմբակների տակից կայծեր էր որ թռչում էին. մը-
թութեան մէջ լուեց Դիկի ձայնը՝ մի վախենաք:

—Եերբեւով չըվերադառնաս, եթէ շատ վնաս-
ելու չըլինիս:

—Սարի տակով չըքշես:

—Ժամը 5-ին, կամուրջի մօտ, քեզ սպասելու ենք:

—Բարի ճանապարհ:

Դիկն արդէն հեռացել էր:

III

Ժամը 1-ին, Դիկը հագիւ հասաւ առաջի
գիւղին: Շատ չարչարեց նրան ձին. նա
կամ՝ արացի էր տալիս, կամ՝ բարձ-
րանում ոտերի վրայ, շուռ գալիս, յետ
յետ էր վազում. հմուտ Դիկն էր, որ կարո-
ղանում էր նրա վրայ մնալ: Նրա առջեւ ըը-
րակի ստորոտում վազում էր արագ գետակը եւ այդ
գետակն անցնելուց միայն կարելի էր ասել՝ կըհաս-
նի՞ նա իր նաւատակին: Այդ գիտէր Դիկը. ահա թէ

ինչ միջոցի նա դիմեց: Սարից ցածանալով, նա սանձը քաշեց դէպի իրան, սրունգներով պինդ հուսի տուեց ձիու փորը եւ իր գոռում-գոչումով ուզում էր ձիուն հասկացնել, որ իբր թէ ուզում է նրան պահել: Դա բաւական էր, որ ձին զլուխ առած միանգամից թըռչէր: Շուտով նրա սմբակները խրեցին ջրով ծածկւած ափի ցեխում եւ ճիշտ այն տեղում, որտեղ հաւանական էր, որ ձին յետ-յետ կը գնայ, նա, շնորհիւ Դիկի նոյն խարդախութեան, մի ոստում՝ գործեց եւ երկունս էլ ընկան կատաղած գետի ամենասարնթաց տեղը. մի քանի բոպէ ալիքների հետ պատերազմելուց յետոյ երկուսը՝ ձին եւ Դիկը լողալով դուրս եկան միւս ափը: Մնացած ճանապարհը բաւական հարթ էր: Արդեօք լողանալը հանդարտեցրեց ձիուն, կամ գուցէ նա համոզեց, որ նստողն էլ իրանից պակաս չէ, միայն նա թողեց իր անօգուտ չարութիւնները: Միայն մի անգամ աքացի տւաւ, մի անգամ դուրս եկաւ ճանապարհից, այն էլ վախենալով ճանապարհի վրայ կիսաշէն շինութիւնից: Նրքեմն նա խոր թառաչ էր քաշում, քայց արագութիւնը եւ ոյժը նրան չէին նւաճում: Ժամը 2-ին նա անցաւ կարմիր սարը. մի տասը բոպէից յետոյ փօստային կառքի առաջն էլ կտրեց: Ժամը 3¹¹ էր, մի ուրախութեան ճիշդ դուրս թռաւ Դիկի կուրծքից. ամպերի միջով փայլում էին աստղերը եւ նրա առաջ հովտի խորութիւնում բարձրանում էին եփեղեցիների զանգակատները, տօնավաճառի դրօշակը, եւ ցիր ու ցան ընկած շինութիւնների սեւ ուրազները:

Նա մտրակեց ձիուն, ձին վագեց առաջ եւ մի քանի բոպէից յետոյ նրանք մտան Տէօտուել: Դիկը «հիւրանոցի» բակում իջաւ ձիուց, ձին ծառային յանձնեց, իսկ ինքը մի ուրիշ ծառայի հետ գնաց բա-

զարը: Ամենքը քնած էին. լուսաւորւած էին միայն հիւրանոցները եւ պանդոկները: Երկար չըմտածելով, Դիկը թակում էր այս կամ խանութի դուռը. խանութպաններից մի քանիսն ուշադրութիւն չըդարձրին Դիկի աղաչանքներին, իսկ մեծամասնութիւնը լաւ ընդունեց նրան, ցոյց տւին ապրանքներ, մինչեւ անգամ հիւրասիրեցին: Ժամի արդէն երեքն էր, երբ Դիկը վերադարձաւ հիւրանոցը՝ հետը բերելով պարկի մէջ գնած իրերը: Նրա մտքով անգամ չանցաւ մտնել հիւրանոցը, մի քիչ հանգստանալ, գուցէ եւ ուրախանալ ծանօթների հետ. նստաւ ձին ու քշեց անապատ փողոցով... Շուտով նա իր ետեւը թողեց եւ տների սեւ ուրազները, եւ զանգակատները, եւ տօնավաճառի դրօշակը:

Բութը հանդարտեց: Յուրտ օդի թափանցկութիւնը թոյլ էր տալիս տեսնելու սահմանն որոշող նշանները: Դիկը թէեւ վրազում էր, քայց միայն 5-ին նա անցաւ սահմանը: Սարը չըդարձրանալու համար նա վճռեց ծուել, քայց եւ այդ ճանապարհին խեղճ ձին խրում էր խոր ցեխում: Վատ նշան էր դա. իսկ եթէ չանցնէ՝ ր մնացած ճանապարհը: Չին մի կերպ ցեխից ազատեց. Դիկը օգուտ քաղելով նրա առժամանակեայ կատաղութիւնից, մտրակեց նրան եւ միւս կէս ժամում ձին հասաւ գետակը տանող հովտին. մի կէս ժամ էլ եւ նա կրհասնի գետին: Նա սանձը ձրգեց ձիու վզովը եւ սկսեց երգել:

Եանկարծ ձին դուրս եկաւ ճանապարհից. նրա ուստումը մի ուրիշ անհմուտին վայր կըձգէր: Մէկ մարդ, ով գիտէ որտեղից, դուրս եկաւ ու ըննեց սանձը, մի ուրիշ ձիաւոր էլ կտրեց ճանապարհը:

—Անճառուր եղի՛ր, գոչեց վերջինս հայհոյելով: Դիկը նկատեց թէ ինչպէս իր ձին դողաց. նրան

թում էր թէ, ահա ձին վայր կընկնի իր տակին:

— Հեռու, հեռու, աւագակ, ես քեզ ճանաչում եմ, անիծեալ գող, քաց թո՛ղ, թէ չէ ...

Նա խօսքը շրվերջացրեց. ձին քարձրացաւ ոտերի վրայ, այլանդակ զլսի ուժեղ շարժումով վայր ձգեց սանձը քոնողին եւ սկսեց անխնայ կոխ տալ նրան. յետոյ կատաղած սլացաւ ճանապարհը կտրողի վրայ: Լուեց հայհոյանք, ատրճանակի ծայն, աւագակը իր ձիու հետ ընկան գետնի վրայ, իսկ Դիկն իր ձիով փտանգի տեղից հեռու էր 100 քայլով, միայն նրա աջ թևը կախ էր ընկել. ատրճանակի գնդակը ծարդել էր նրան: Դիկը սանձը վերցրաւ ձախ ձեռք եւ քշեց: Մի քանի ժամից յետոյ նա ստիպւած էր կանգ առնել, կապել վիրաւորւած ձեռք: Այդ գործողութիւնը ի հարկէ, ժամանակ էր պահանջում. աւագակների հետամտութիւններից չէր վախենում նա. նա նկատում էր, թէ ինչպէս արեւելքում նսեմանում էին աստղերի լոյսը եւ հեռաւոր զազաթները, որոնք մինչեւ այն րոպէին նման էին սպիտակ ուրականների, սեւին էին տալիս որոշ կերպով զծագրելով լուսացող խրկնակամարում: Դիկն անձնատուր լինելով իր մտքերին, մոռացաւ իր ցաւը. ուղեց թամբը եւ առաջ քշեց: Բայց խեղճ ձիում էլ ջան չէր մնացել. Դիկն էլ էր թուլանում, իսկ երկնամարը քանի զրնում, այնքան պարզում, լուսանում էր: Անցան մի քանի րոպէ եւ նրա ականջները ահսցին վշվշալ. երևի շատ արիւն կորցնելուցն էր: Աչքերն էլ սեւանում էին, զլուխը շուռ էր գալիս: Նա էլ ճանապարհ չէր ճանաչում: Աստուած իմ, գուցէ ճանապարհն էլ կորցրել եմ: Միթէ սա ծանօթ գետակն է: Այո՛, սա նա է... քայց սա էլ 2 ժամ սրանից առաջ թողած գետակն չէր. նա ուռել էր, զրնթէ մեծացել էր 2

անգամ։ Նրա այժմ թաւալում, հոսում էր այնպիսի արագութեամբ, որ անցնելն անկարելի էր դառնում։ Դիկի սիրտը ճմլւեց։ Այս գիշեր նա առաջին անգամ վհատեցեց, կարծես, կորցրաւ իր ոյժը։ Բոլորը խառնեցին նրա աչքում.— ալիքները, սարերը ծագող արեգակը։ Նա աչքերը ճպեց, որ մտածէ, խորհէ։ Այդ կարճ ժամանակամիջոցում նրա աչքի առաջ ներկայացաւ փոքրիկ սննեակը, իրար մօտ բռնած հայրը եւ որդին։ Նա քացեց աչքերը, հանեց շորերը, մի կողմ ձգեց ատրճանակը, կօշիկները, ձիու թամբը. մէջքին պինդ կապեց թանկագին պարկը, մերկ ոտներով պինդ հուպ տուեց ձիու փորին եւ վայրենի գոչումով նետուեց ալիքների մէջ։ Մի ուրիշի ծայն լսեց միւս ափում, ալիքների միջից երևացին ձիաւորի եւ ձիու զլուխը։

Երբ „ծերը“ քնեց զարթնեց, օջախի կրակը քողորովին հանգած էր, իսկ առաջի սննեակի ծրագը հագիւ պէծ-պէծին էր տալիս։ Մէկը դուռը ծեծեց. նա քացեց եւ սարսափով յետ-յետ գնաց, տեսնելով իր առաջը կանգնած եւ պատին յենած արինաշաղախ, կիսամերկ մէկին, որից քամում էր ջուրը։

—Դի՛կ, դու ե՛ս։

—Սո՛ւս, զարթե՛ւ է։

—Լո՛ր, յիմար ծերուկ. գոնէ մի կաթ օղի տուր, դէ՛հ, շուտ։ Ծերը մտաւ տուն եւ վերադարձաւ ձևովին բռնած դատարկ շիշը։ Դիկն ուզում էր հայհոյել, քայց ոյժը կորցրաւ. հագիւ ոտի վրայ կանգնելով մի ձև-

ոով դռան փակը բռնած, նա գլխով արաւ „ծերին“.
„Ահա այստեղ, պարկումս, Յակոբիկիդ համար քան
եմ՝ բերել. վերցրու ուսիցս, ես չեմ կարող“: Ժերը
պարկը հանեց ու դրաւ ուժաթափ Դիկի առաջ:

—Շուտ կապը քաց արւն, ատաց Դիկը:

Ժերը դողողջին ձեռով սկսեց կապերը քանալ.
պարկի մէջ կար մի քանի չնչին եւ աժան խաղաղիկ-
ներ: Նրանք կոպիտ էին շինւած, քայց՝ ներկւած էին
փայլուն գոյներով եւ պատած պսպղուն մետաղեայ
թերթով. խաղաղիկներից որը կոտրւած էր, որին
ջուրը սաստիկ փշացրել էր, իսկ երբորդի վրայ, ա-
ւա՛ղ, կային եւ արեան բծեր:

—Ես կատարեցի, ինչ որ կարող էի. հաւարիք
բոլորը, դիր կօշիկների մէջ եւ երբ նա զարթնի...
„ծնր“, բռնիր, ընկնում եմ... երբ նա արթնանայ,
ատաց նրան.—Դիկի շրթունքների վրայ երեւաց թոյլ
ժպտի նշան,—որ եկել է ս. Նիկողայոսը...

Եւ յիշաւի, նա եկաւ Սամսօն-Բարը, ցեխոտ, կի-
սամերկ, ցնցոտիներ հագած, ջարդած, կախ ընկած
թեւով եւ ուժասպառ ընկաւ առաջի տան շէմքի վը-
րայ: Հէնց այդ ժամանակ ծննդեան արեզը քարձ-
րանում էր, հորիզօնի վրայ, անասելի սիրով լուսա-
ւորելով իր ջերմ, վարդագոյն շողերով հեռու սարերի
գագաթները: Նա այնքան քնքոյշ նայում էր Սամսօն
Բարու տարին, որ ամբողջ լեռը մինչեւ երկինք կար-
մըրեց, կարծես, նրան տեսան քարի գործ կատարելիս:

Թարգ. ՊԵՏ. ԶԱՐԵԱՆՅ

Ազատութիւնի արձան
(Նիւ-Եորքի նաւահանգստում)

Ո Ր Բ Ի Վ

Նում եմ մութ գիշեր,
Որոտում է երկինքը,
Կայծակներ է արձակում,
Թնդացնում է երկիրը:

Լուում է շատ հեռից
Սիրտ պատառող լացի ճախ.
Դա է մի խեղճ գեղջկունի,
Պատսպարած ծառի տակ:

Մի ցնցոտի շորի մէջ,
Անճրեւից նա խիստ թրջւած.
Կանչում է նա օգնութիւն—
Տեսնել իրան ազատւած:

Անն այդ տխուր ժամին
Փայլեց լոյսը վերեւից.
Լուսափետուր հրեշտակը,
Նրեւեցաւ երկնքից:

Թեւասքօղեց գեղջկունուն,
Առաւ նա իր գրկի տակ.
Սլացրեց դէպի երկինք,
Դէպի անրիժ ազատ կեանք:

ԵՂ. Բ. Տ. ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՐԵԱՆՑ

ԵՐԵՒԵԼԻ ՄԱՐԴԻԿ

ՎԻԿՏՕՐ ՀԻՒԴՕ

բանսիայի Բէզանսօն գաւառական քաղաքում ժամանակաւոր բնակութիւն հաստատած գէներալ Լէօպօլդ Հիւզօի ընտանիքում 1802 թւականի փետրւարի 26-ին ծնւեց մի մանուկ, որին տւին Վիկտօր անունը: Պա գէներալի երրորդ արու գաւաին էր: Հայրը շատ էլ ուրախ չէր. նա ուզում էր որ աղջիկ էլ ունենայ:

Հիւզօների տոհմը Փրանսիական ազնւական դասի մէջ տեղ էր բռնել շատ վաղուց: Ինքը, գէներալ Լէօպօլդը, Նապօլէօն Մեծի փառաւոր զօրաբանակի մէջ էր ծառայում և նւիրւած էր այդ աշխարհակալ կայսրին: Զինւորական ծառայութիւնը հարկադրում էր նրան շուտ շուտ տեղափոխւել զանազան տեղեր. ընտանիքը, այդ թափառական կեանքից ազատւելու համար, բաժանւեց հօրից և մշտական բնակութիւն հաստատեց Պարիզում: Սյդտեղ, ահագին քաղաքի մի խաղաղ անկիւնում, գէներալի կինը կրթում էր իր երեք որդիներին: Սյդտեղ իր մանկութիւնն անմեղ խաղերի մէջ անց էր կացնում

փոքրիկ Վիկտորը, դասեր էր առնում մի ծերունի քահանայից: Փոքրիկը մի սրամիտ, ուշիմ երեխայ էր. նա դեռ անգէտ երեխայ էր, բայց նրա առաջ կար փշերով ու տատասկներով լցրած մի փառաւոր սապարէզ, ուր նա պիտի անմահանար ինչպէս մի աշխարհահռչակ հանճար, ինչպէս մի բանաստեղծ, որի մեծութեան շատ քիչերն են հասնում, ինչպէս գաղափարի քաջ և մոլեռանդ զինւոր և մեծ հայրենասէր:

Ահա թէ ինչպէս է նկարագրում այդ մարդը իր մանկութեան օրերը.

«Այդ տան մէջ առաջին կայսրութեան* ժամանակ մեծանում էին երեք փոքրիկ եղբայրներ: Նրանք խաղում էին և աշխատում միասին, դեռ նոր սկսելով կեանքը, դեռ անգէտ՝ սպազայի մասին, կեանքի և բնութեան գարնան քաղցրութիւններն էին վայելում, լցած ուշադրութեամբ դէպի զրքերը, ծառերը, դէպի ամպերը, ականջ դնելով թռչունների ծվլոյ խմբերին, հովանաւորւած մայրական քողջը ժպտի տակ: Աստուած քեզ օրհնէ, մայրիկ:

...» Այդ տունը այժմ** գոյութիւն ունի միայն ինչպէս մի թանգազին և սրբազան լիշոյութիւն եղբայրներից փոքրի համար... և ապրում է նրա հոգու մէջ, ինչպէս մի գեղեցիկ—մառութլապատ և անբնակ ու լուռ բան: Այնտեղ, վարդերի մէջ, արեգակի ճառագայթների փայլի տակ, երեխայի մէջ կատարւում էր ոգու խորհրդաւոր աճումը...

1811 թւականին Հիւգօյի ընտանիքը տեղափոխւեց Սպանիայի մայրաքաղաք Մադրիդը: Ֆրանսիացիք գրաւել էին Սպանիան և գեներալ Հիւգօն նշանակւած էր Մադ-

* Նապոլէոն Մեծի կայսրութիւն:

** 1875 թւին:

րիդի նահանգապետ: Այդտեղ, նւաճած երկրի մայրաքաղաքում, Վիկտորը սովորում էր ազնւականների դպրոցում: Բայց շուտով թողեց այդ դպրոցը. միւս տարին, 1812-ին, Փրանսիացիք հարկադրւած էին դուրս գալ Սպանիայից: Գեներալ Հիւգօն առաջնորդում էր նահանջող զօրքը, չըկարողանալով դիմադրել սպանիացիներին, որոնք հերոսաբար պաշտպանում էին իրանց անկախութիւնը: Նապոլէօնի աստղը մարում էր: Նա լաղթւած էր և Փրանսիայում ոտքի էին կանգնել Բուրբօնները, նախկին թագաւորական տան ժառանգները: Եւրոպական պետութիւնները դաշնակցութիւն էին կազմել Նապոլէօնի դէմ և երբ նրանց զօրքերը Փրանսիա մտան, կայսրը փախաւ Էլբա կղզին: Դաշնակցութիւնն երկրի օրինաւոր թագաւոր էր ընդունում Բուրբօնների տոհմը և սրանց իշխանութիւնը վերականգնելու համար՝ կռիւ էր մղում Նապոլէօնի զօրքի մնացորդների դէմ: Գեներալ Հիւգօն կայսերական մի զօրաբաժնի հետ պիտի պաշտպանէր Տիօնվիլ բերդը. բայց երկար չըկարողացաւ դիմանալ պաշարման և հարկադրւած եղաւ բերդը յանձնել գերմանական զօրքին: Այնուհետև գեներալի պատին ընկաւ. նա համարւում էր Բուրբօններին դաւաճանող մի մարդ, որին մեղադրել միայն կարելի է:

Այդ թշւառ ժամանակները Հիւգօի ընտանիքն ապրում էր Պարիզում, շարունակելով իր վաղեմի խաղաղ և անվրդով կեանքը: Նապոլէօնի կայսրութիւնը կործանւեց, մտչնելով Հիւգօի ընտանիքի մէջ երկպառակութիւն: Բանն այն էր, որ աիկին Հիւգօն ատում էր Նապոլէօնի կայսրութիւնը և սրտանց համակրում էր նախկին թագաւորական տան. այդ պատճառով կայսեր փախուստը ուրախացրեց նրան, այն ինչ նրա ամուսինը, գեներալ Հիւգօն, մեծ դժբախտութիւն էր համարում այդ անցքը: Երկու ամուսինների քաղաքական տարբեր

Համոզմունքները ընտանեկան բաւական մեծ գոտու-
թեան առարկայ դարձան և միշտ վրդովում էին Վիկ-
տորին: Վերջ ի վերջոյ մարդ ու կնիկ բաժանեցան մի-
մեանցից: Երեխաները մնացին մօր մօտ:

Բայց Նապօլէօնի համար դեռ բախտի մի փոքրիկ
ժպիտ էլ էր պահւած: Նա Ելբա կղզուց Փրանսիա ե-
կաւ, նորից իրան կայսր հրատարակեց. հաւատարիմ զօ-
րականները շրջապատեցին իրանց հռչակաւոր զօրապե-
տին և սկսեց մի կարճատև կայսրութիւն, որ պատ-
մութեան մէջ յայտնի է „Հարիւր օր“ անունով: Գեներա-
լալ Հիւգօն, ի հարկէ նորից նշանակութիւն և դիրք
ստացաւ. նա զործ գրաւ իր ազդեցութիւնը և իր երե-
խաներին ընդունել տւաւ Կօրդիէի գեշերօթիկ զպրօցում:

Այդտեղ է Վիկտօր Հիւգօն սկսում իր զրական փոր-
ձերը: Այդ ժամանակ նա դեռ 13 տարեկան երեխայ էր:
Նա շուտով յայտնի դարձաւ իր ուսուցիչներին ու ըն-
կերներին իբրև մի տաղանդաւոր երեխայ: Նա գրում էր
ոտանաւորներ, որոնք սլարգեի էին արժանանում: Եւ
այնուհետև Սատուածային այն մեծ շնորհքը, որ բանա-
ստեղծի տաղանդն է, դուրս է բերում նրան հասարակ
մահկանացուների շրջանից, տալիս է նրա գրչին մի այն-
պիսի բեղմնաւոր փայլ, որի վրայ զարմանալ պէտք է
միայն: Քսան տարեկան հասակում նա իր բանաստեղծու-
թիւնների համար ստանում է Լիւդովիկոս Թագաւորից
տարեկան 2000 Փրանկ թոշակ: Պէտք է ասել, որ նա
այդ ժամանակ Թագաւորի կուսակցութեան մարդ էր:

Գեներալ Հիւգօն շատ դժգոհ էր, որ որդին ընտ-
րել է զրական ասպարէզը: Նա շատ աշխատեց հեռա-
ցնել նրան այդ ասպարիզից, ծառայեցնել ուրիշ պաշտօ-
նի և այդ մտքով նա մինչև անդամ զրկեց որդուն դրա-
մական օգնութիւնից: Բայց Վիկտօրը հաւատարիմ մնաց
իր կոչման, իր անձը նւիրեց զրականութեան: Նրա մայրը

մեռաւ. նա շուտով սլակեց և պսակելուց յետոյ հրատարակեց իր առաջին վէպը „Հան Իսլանդացի“ վերնագրով: Քննադատները քաղցրութեամբ ընդունեցին այդ վէպը: Բայց նկատելի էր մի բան, որ նորութիւն էր և որ շատ անյաջողութիւններ պիտի սլատճառէր հեղինակին: Այդ բանն ուղղութիւնն էր: Մինչև այդ ժամանակ տիրում էր կեղծ-կլասիքական ուղղութիւն, իսկ Հիւզօն հետևում էր րօմանտիքական ուղղութեան: Գրականութեան և գեղարւեստի մէջ հաստատուած կարգերի և օրէնքների դէմ մի յանդուգն յանցանք էր համարւում այդ և Վիկտօր Հիւզօի գրական թշնամիներն օրէցօր բազմանում էին:

Մի անգամ թատրոնի կառավարիչը առաջարկեց նրան գրել թատրոնական պիէս: Նա ուրախութեամբ յանձն առաւ. բայց նրա առաջին պիէսը, որի անունն էր «Կրօմվել», կարելի չեղաւ ներկայացնել, իսկ երբ հրատարակեց, կլասիկները սկսեցին ատամ կրճտացնել: Մի անսովոր իրարանցում սկսեց: Մի ինչ որ Լիբերտէ բացականչում էր. „Զանազան Հիւզօներ ոտանաւորներ են գրում անպատիժ“:

Բայց այդ դեռ սկիզբն էր: Քսան և չորս օրւայ ընթացքում Վիկտօր Հիւզօն գրեց „Մարիօն Դելօրմ“ անունով գեղեցիկ դրաման: Մինչդեռ դրա ներկայացման պատրաստութիւններն էին տեսնում, կառավարութեան արգելող հրամանն արձակեցաւ, մինիստրներն անգամ հակառակ էին Հիւզօի ուղղութեան: Հեղինակը գնաց թագաւորի մօտ, խնդրեց թոյլտւութիւն. բայց թագաւորն էլ չըկարողացաւ մի բան անել և երկար ժամանակ „Մարիօն Դելօրմ“-ը ճնշւած մնաց արգելքի տակ: Անխոնջ հեղինակը սակայն չըլուսահատեց դրանով: Թագաւորն առաջարկեց մի քանի թեթեւ փոփոխութիւններ անել պիէսի մէջ, բայց նա չըհամաձայնեց մի տառ ան-

գամ ջնջել. և երբ թաղաւորը կամեցաւ վարձատրել վըշտացած բանաստեղծին, սա հպարտութեամբ բացասեց այդ վարձատրութիւնը և սկսեց նորից աշխատել: Շուտով նա պատրաստեց «Էրնանի» անունով դրաման:

Այդ պիէսն առաջին անգամ ներկայացրին 1830 թւականին: Բայց մինչև ներկայացումը մամուլը ահագին աղմուկ ու աղաղակ հանեց: Գրական թշնամիների բանակները ծաղրում էին Հիւգօին, ծաղրում էին նրա «Էրնանին» և աշխատում էին որ հէնց առաջին անգամից պիէսը տապալուի, հեղինակը խայտառակի: Թատրոնական գործիչները խորհուրդ էին տալիս վարձել ծափահարողներ, հաւատացնում էին որ առանց այդ վարձկան ծափահարողների աջողութիւն չի լինիլ: Բայց Վիկտոր Հիւգօն չէր ուզում որ իր գործը գնահատեն վարձկանները. նա համաձայն էր որ պիէսը խորտակի, բայց ինքը անաղնիւ գործ չանէ: Հակառակորդների կատաղութիւնը օրէցօր սաստկանում էր. և ահա այդ կատաղութեան ընդդիմադրելու համար հաւաքւում է երկրտասարդութիւնը, այն թարմ տարրը, որ ուզում էր տեսնել մայրենի զրականութեան մէջ ուղղութեան փոփոխութիւն և հէնց այդ պատճառով ճանաչել էր Հիւգօին և շատ յարգում էր նրան:

Հ Է Օ

[Կըշարունակի]

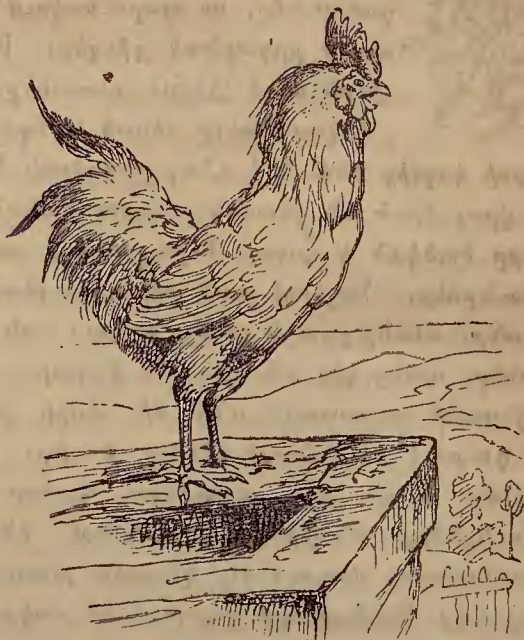
Քոչունները իրանց
ըագմակողմանի օգ-
տակարությունը մար-
դուսն են նմանապէս գե-

դարեւստական զւարճութեան, այլեւ մի տեսակ շոպյութեան առարկայ: Զայլամը՝ արքայական թոռունը մեր գեղասէր օրփորդներին եւ տիկիներին մատակարարում են երբեմնեւ փետուրներ նրանց սլծնելու զարդարելու: Իսկ **Հագա** թոռունը տալիս է մեզ մեծ քանակութեամբ բնոյի աճնափափուկ աղու-

մագ-փետուր, որով լցնում են ունեւորները իրանց քարճերը: Հազա
քաղի մի տեսակն է, որ գտնւում է հիւսիսային բևեռի մօտ զբա-
նւող քարաժայռոտ փալարներում՝ ամենադժւար տեղերում: Ամբողջ
ընկերութիւններ կան, որ զբաղւած են հազա թռչունի փետուրով: Դրա

համար կան համարձակ որսկաններ, որոնք պարան-
ների եւ կարթերի օժանդակութեամբ մագլցում են
ժայռերի վրայով եւ հաւաքում են փետուրները կո-
ղովներով: Հագա թռչունները կենում են խիստ մեծ
վտարներով անքաւ թւով. նրանք անախորժ եւ աղմը-
կալի ձայն են հանում: Նրանց մարմնի դիրքը ուղղա-
ձիգ է. յետին պրայ ոտները կանգնում են այնպէս,
ինչպէս բուերը: Մատների արանքներում ունին լողա-
կան թաղանթ. նրանք լողալով գտնում են իրանց
կերակուրը ովկիանոսի ջրերում:

Ն.

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ

Ն Ա Մ Ա Կ Ա Ն Ի

Մ Ե Ր Դ Ր Ա Յ Ի Ն Ե Ր Ը

Րաքսի աջ ափին, Երևանի նահանգում, ընկած է Բորժլան կոչված գաւառակը, որ պարունակում է իր մէջ տասն քրդաբնակ զիւղեր: Իւրաքանչիւրն ունի 20-50 ընտանիք: Նրանց բնակարանները շինած են եղեգնից, որմերը ներսի կողմից ծեփած կաւեայ շաղախով: Կանգնած սիւնների վրայ ձգած են գերաններ հորիզոնական զիրքով և տանիքը ծածկած է հողով: Իւրաքանչիւր տուն ունի բաժանմունքներ, նայելով տան տիրոջ նիւթական կարողութեանը, ոմանք շատ և ոմանք սակաւ: Կան և միակտուր տներ, որոնց կից են ախոռ և փարախ:

Ննջարանի առաստաղն ունի մի փոքր բացւածք, որտեղից դուրս է ծառանում թոնրի ծուխը, նոյնպիսի բացւածքներ ունեն լոյս ընդունելու համար և միւս բաժանմունքները: Թոնիրներում վառում են աթար, ցան և սովորաբար վառում են կէսօրից յետոյ: Թխում են լաւաշ հաց: Ունենորները վայելում են սակաւ տեսակ կերակրեղէն, որ եփած են լինում բրնձից, մսից և չորացրած ծիրանից (չիր): Զմեռւայ համար տապակում են ու պահում միսը (ղաւուրմա):

Նրանց հագուստը պարզ է: Շապիկի վրայ հագնում են երկար արխալուզ, իսկ նրա վրայ՝ կարճ չուխայ, երբեմն կարմիր գունով: Գլուխը ծածկում են մի հասարակ թաղիքեայ քօլոզ, որի շուրջը փաթաթում են գոյն-զգոյն թաշկինակներ: Ամեն մի քուրդ պարտք է համարում գօտիկից կախած ունենալ դաշոյն և մէջքից վահանը, ձեռին կարծր եղեգնեայ նիզակ:

Հարուստ քուրդը մահուդեայ երկար չուխայ ունի հաղին, և ոտներին կրում է կարմիր կօշիկներ: Կանայք հագնում են գունաւոր չիթից կարած հագուստներ: Շապիկի վրայ խաւտան՝ երկար անթարի, որի թևքերը արձակ կախած են լինում, որոնք նոյնպէս զարդարած են լինում արծաթի կոճակներով: Քուրդ կնոջ գլխի գլխակապը զարդարած է սպիտակ քաթանով, և Հերաթի կոչւած թաշկինակով, մի փոքր բարձրացած դիրքով տարբերւում է նոյն գաւառի հայ շինական կնոջ գլխակապից: Քուրդ կանանց արծաթի զարդերը մեծ-մեծ ու ծանր են: Շատերի քիթը ծակ է և արծաթի խզմա օղանցկացրած: Կանանց ձմեռայ պարապմունքն է բրդից զանազան գործւածքներ պատրաստել. ինչպէս են վրան, խարար, թեռ, խուրջին, չլալ և լաւ ճաշակով գորգեր ու կապերտներ, որոնք և վաճառահանում են:

Քրդերը հիւրասէր են: Գողութիւնը սրանց համար մի տեսակ քաջութիւն և պարծանք է համարւում: Սպանութեան վրէժը սպանութեամբ լուծել պարտականութիւնն է ամեն մի քրդի: Նրանք ունեն այն համոզմունքը, թէ սպանւածի աճիւնը կը հանգստանայ գերեզմանում այն ժամանակ միայն, երբ սպանութեան վրէժը լուծւած է: Երբեմն թշնամին օջախը գալով հաշտութիւն է խնդրում տան տէրը, որ ուխտել էր սպանութեամբ միայն հաշտւել. իր օջախի պատիւը պահելու համար ակամայ հաշտւում է:

Նրանց կարծիքով կռիւը ծագում է սատանայից, որով յորդորում է յանցանքի մէջ ձգել մարդուն: Կռիւը տաքացած ժամանակ մէջ են գալիս նաև մահակներ, սրեր և հետզհետէ ստւարանում է կռուողների խումբը. այն ժամանակ մինչդեռ դժւար է սրանց բաժանել, մի հասարակ կին իր լաչակը ձգում է կռուողների մէջ և դրանով իսկոյն վերջ է տալիս մահահրաւէր կռիւն: Ով յանդգնի կանացի լաչակի վրայ ձեռք բարձրացնել, բնութիւնից կը պատժւի անշուշտ...

Զընայելով վերոգրեալ հանգամանքին, քրդերն ունեն խաղաղ կենցաղավարութիւն: Թէև երկխաղործութեամբ չեն պարապում, սակայն ունեն խոտատեղիք և արօտատեղիք: Նրանք տաւար ու ոչխար խոտով են կերակրում: Գոմէջ պահելու սովորութիւն չունեն: Զմեռւալ երկար գիշերներին հաւաքւում են մէկի մի փոքր մաքուր ախոռասենեկում զրոյց անելով անցկացնում: Համեստ խնճոյքներ ունեն բարեկամների և ազգականների համար: Ունեն նաև խէյրաթ (հոգեհաց, քելեխ), երբ ամբողջ գիւղի իւրաքանչիւր ընտանիքից մինը հրաւիրւում է հացկերութեան: Ունեն նոյնպէս „մահուլուդ“ կոչւած ազգային տօնը, երբ միմեանց շնորհաւորելով ուրախութեան հացկերոյթ են պատրաստում:

Զընայելով, որ քրդերը հայերին անւանում են „ֆլա“, որ իրանց լեզուով նշանակում է ստրուկ, ընդունում են նրանց սիրով: Հայի եկեղեցին, հայի ուղտատեղին և ամեն նւիրական տեղեր՝ սուրբ են և պաշտելի քրդերի համար. երբեմն հայերի հետ պրսս են պահում և մատաղ անում. այդ է պատճառը, որ սովորական է տեսնել սըրանցից ոչ-քիչերին մկրտւած և ընդունած հայոց եկեղեցւոյ դաւանութիւնը: Սուհասարակ հայոց սուրբերի օգնութեանն են դիմում, երգւում են հայի անունով:

Քրդերի կեանքն ուսումնասիրողը կընկատի, որ քրդ-

դերը համարեա անունով են մահմեդական. նրանցից հազիւ ոմանք կատարում են մահմեդական մի քանի ծես: Նրանք միշտ յարաբերութիւն ունեն հայերի հետ (խօսքս Երևանեան նահանգի մասին է), խօսում են հայերէն ու ասլուստի մեծ մասն ստանում են հայերից: Բուն թուրքերի հետ մօտ հաղորդակցութիւն չունին և ազգակցական կապերով չեն շաղկապւում: Հայ հոգևորականների բարոյական և մտաւորական կարողութիւնը կարող է ահազին շահատակութիւններ անել աւետարանի համար, քրդերի մէջ առանց դժուարութեան կամ անձնագիր մարտիրոսութեան: Քրդերից նոյն իսկ կայ քահանայ և վարդապետ՝ Հայր Գրիգոր յիւաւի ճգնազգաց սրբակիօնը—միաբանը Սևանի անապատի, որ ահազին բարոյական ազդեցութիւն և համբաւ ունի . ամբողջ Գեղարքունիքում:

Հանդուցեալ Մօսկւսերնակ Յովնանեանը այցի գնալով յիշեալ Գրիգոր վարդապետին 1874 թւին, թախանձել էր նրան, որ նա իր ցեղակիցներից քանիսին որ դարձնէ քրիստոնեայ, ինքը Յովնանեանը խոստանում է իւրաքանչիւր հոգուն 25 ռուբլի: Հայր Գրիգորն իր սրտաբուղիս քարոզներով մինչև 14 տուն քրիստոնեայ է դարձրել, որոնց և զրկել է Յովնանեանը իր խոստացած նւերը:

Քրդի Շէյխի իշխանութիւնն տարածում է Ժառանգաբար, սրա տունը համարւում է նւիրական սրբավայր (օջախ): Ամեն դժւած, կարկամած, քամոտ (ոսկրացաւ ունեցող) զիմում է Շէյխի օջախը փրկութիւն հայցելու:

Երևանեան նահանգի քրդերում այդ շէյխերն այժմ իրանց նշանակութիւնը կորցրել են, միայն ցեղապետներ-աղաներ կան, որոնք միայն անունով են և չնչին դեր են խաղում. արդէն քրդերի էլ հաւասարւել են

միւս ժողովրդները՝ հայերի, թրքերի կարգերին ռուսական քաղաքակրթութեան ազդեցութեան տակ:

Քրդերից ոմանք, ինչ հասակի որ լինին, երբ կամենում են հրաժարել աշխարհի հրապօրներէց, դադարել չարագործութիւնից և իրանց կեանքի մնացեալ օրերը Աստծուն նւիրել, մտնում են „թարիղ“, որ հետեւեալ ձևով է կատարում: „Թարիղ“ մտնողը իր դիտաւորութիւնը յայտնում է աւագ մօլլային: Վերջինս աղօթում է և օրհնում է սրան և վերջապէս խրատում է և զգուշացնում սրան. Աստուծոյ ճանապարհից չըդայթակղել, ընկերի ունեցածին աչք չըդնել ու չըցանկալ: Գողութիւն և սպանութիւն չըգործել, մարդ չըխտել և ամեն ինչ որ վատ է, ու մեղք չանել, մաքուր նիստ ու կաց ունենալ և անարատ վարք ու բարք: Չըխառնել մարդկանց կռիւներին և աղմուկներին և այլն: Այնուհետև „թարիղ“, մտնողի հօշակը տարածւում է ամեն տեղ, և ամենքն յարգանքով են վերաբերւում դէպի նա, ընդունելով նրան իբրև աշխարհից հրաժարւած մարդ:

Քրդերը բաժանւում են գլխաւոր թափաների (ցեղերի), ինչպէս են ջալալցի, բոււկցի, զարալէցի, սիւլըկցի, հայէարցի, ազըզի սադըկի և այլն: Տարբերւում են միմեայն եզըզի կոչւած քրդերը: Նրանք սատանայանապաշտ են, սաստիկ ատում են մահմեդական քրդերին և սիրում են քրիստոնեաներին: Գինով լիքը բաժակը յարգանք երկու ձեռքով են բռնում ու խմում. տարին մի անգամ օրոշւած տօնի օրը մի մեծ կոնքի մէջ զինի են ածում և նրա շուրջը թռչկոտելով, սլարում են երգելով և ապա խմում են զինին. ո՞վ անզգուշութիւնից մի կաթիլ անգամ եթէ զինի թափէ, ենթարկւում է կրօնական ծեծի: Սատանայապետ են կոչւում այն պատճառով, որ յարգում են նրան: Իրանք չեն վստա-

Հանում վատ ասել սատանային, և ասողից խիստ վիրա-
ւորւում են. սրանց Համոզմունքն է թէ մի օր Սատու-
ած կրկին կըտայ նրան իր նախկին փառքը, որից Հիմա
նա զրկւած է:

Գարուն բացւելուն պէս՝ քրդերից ոմանք թէ իրանց
սեպհական և թէ ուրիշից մեծ մասը Հայերից վեր ա-
ռած ոչխարները տանում են Բագու, Նուխի, Շամախի
և այլն՝ վաճառահանելու: Հասարակ դասակարգը ընտա-
նիքով և ոչխարների հօտերով սմարանոց է դուրս գա-
լիս ձիւնի հալւելու հետ, կամաց-կամաց բարձրանալով
դէպի Գեղարքունիքի և Արագածի ծաղկախիտ լեռները.
Հովասուն վայրերում միշտ ամենաթարմ օդ շնչելով լի-
նում են առողջ, կարմրերես և երկարակեաց: Աղքատ
դասակարգը իրանց եզներով Կողպի հանքից աղաքար է
կրում զանազան կողմեր հացահատիկների հետ փոխելու,
կամ ցրւելով հայաբնակ գիւղերում հովուութիւն են ա-
նում: Զմեռայ ծառայութեան համար ստանում են 7
կաւ և մի տարեկան տրու դառ:

Մանուկը, երբ դառնում է 4—10 տարեկան,
կատարում են նրա վրայ թլպատութիւնը: Նախապէս
հացկերոյթ է պատրաստւում, ազգականներն են ժողով-
ւում և վարսաւիրայի ձեռքով թլպատւում է երեխան, որ
նստած է լինում քիւրվայի (երաշխաւորի) գիրկը, և այն
օրը անուն են տալիս երեխային, եթէ արական է՝ Մստո,
Սաղօ, Սլօ, Ամօ, Զափօ, Ահմէ, Մհօ, Հասօ, Ռասօ, Ի-
սօ, Բրօ և այլն: Իգական անուններ՝ Սահրէ, Ֆալաք,
Սլթէ, Մրտէ, Մարէ, Շարիֆ, Թէլլի, Զէրօ, Ղամարօ,
և այլն:

Մանուկը 10—14 տարեկան դառնալուց յետոյ հա-
մարւում է ընտանիքի օգնական անդամ. սկզբում իբրև
գառնարած և ապա հետզհետէ հասունանալով, դառնում
է իբրև կատարեալ հովիւ կամ անասնաբոյժ: 15—20

տարեկան պատանին, արդէն պատրաստուում է ամուսնանալու: Երիտասարդի հայրն առաջօրէն մարդ է ուղարկում աղջկայ հօր մօտ հարսնախօսութեան, երբ արդէն իր որդու համար ընտրել է մի հարսնացու: Երբ դրական պատասխան ստացաւ, մի քանի մարդով գնում է հարսի տուն նշան դնելու. հացկերոյթից յետոյ ընծաներ են տալիս: Աղջկայ կամքը առնելուց յետոյ (երբեմն ծեծելով, եթէ կամք չունի), սկեսուրը մատանիք է դնում հարսնացւի մատը: Հարսանիքից մի կամ երկու շաբաթ առաջ խնամին դարձեալ բարեկամներով գնում է հարսնացուի տուն. հարսի հայրն առաջուց պահանջում է 60—70 ռուբլի, ոչխար, չուխա, ջուբա, հրացան և մի եզ: Մարդիկ սակարկելով իջեցնում են 50 ռուբլ և միւս պահանջները մինչև կէս մասը: Հարսանիքը 2—3 օր է տևում: Հրաւիրածներն ընծայ են տալիս փեսային՝ ոչխար, դրամ 1—5 ռուբլի: Հացից յետոյ սկսում է պարերգ. շրջանաձև պարում են բնդօրա, դերիօ, հօվընդ, կենդապար. պարերգիչները լինում են հարսներն ու աղջիկները. պարերգի մէջ արտայայտում է սիրոյ արկածներ: Հարսին ձի են նստացնում և դափ ու զուռնա ածելով բերում են: Փեսան այդ միջոցին խնձորը ձեռքին կանգնած է լինում տանիքի վրայ: Երբ հարսը մօտենում է տանը, փեսան խնձորը ձգում է դէպի հարսը:

Քրդերի հասկացողութեամբ մէկ կին պահելը լաւ է և պոտիւ. իսկ բազմակնութիւնը վայելուչ չէ:

Ս. ՓԻՆՈՅՆԱՆՑ

Կ Ա Ր Տ Ո Փ Ի Ն .

Ոչ մի արմատեղէն այնքան ընդարձակ և տեսակ-տեսակ գործածութիւն չունի, ինչպէս կարտոֆիլը կամ գետնախնձորը, որ անհրաժեշտ և ամենաէժան ուտելիքն է աղքատի, հարստի ընտիր և համեղ խորոտիկը լինելով հանդերձ։ Նրեք հարիւր տարի է անցել այն օրից (1584), երբ առաջին անգամ Վարտեր Թալլին Վիր-դինիայից բերաւ կարտոֆիլը Անգլիա և նրա ուղեկից Թոմաս Հեքստոնը ցանեց կարտոֆիլը Իրլանդիայում։ Առաջ կարծում էին թէ նրա դրոսի սերմի կանաչ պարկերը պիտի ուտել, բայց շուտով հասկացան որ նրա արմատի վըրայ կախւած գնդակներն են ուտելու։ Այդ ժամանակից սկսած հետզհետէ տարածւեց դրա գործածութիւնը և մշակութիւնը։ Ի հարկէ սկզբից նա միայն ունենորների բաժին էր։

Փրեդերիկ մեծը հրամայեց որ կարտոֆիլը Գերմանիայում ամեն տեղ մշակւի։ Նրեսնամեայ պատերազմի ժամանակ զինւորների տեղափոխութեամբ ամբողջ Ներոպայում ծանօթացան կարտոֆիլին։ 1772 թւին եղած սովի պատճառով կարտոֆիլի ընդհանուր գործածութիւնը հաստատուեց Ներոպայում։ Կատերինէ II կայսրուհու թագաւորութեան սկզբում կարտոֆիլը մտաւ Ռուսիա։ Ժողովուրդը առաջ անվստահութեամբ ընդունեց այդ օլիտանի սննդեղէնը և նրան անւանում էր սատանի խնձոր։ Սակայն այժմ ամբողջ աշխարհի ժողովրդական մի անհրաժեշտ սնունդն է նա դարձել։ Կովկասում կարտոֆիլի գործածութիւնը մտաւ Ռուսաց տիրապետութիւնից յետոյ։ հայերը շատ վարժած են դրան, իսկ թուրքերը տակաւին ոչ։

Հ Ա Ն Ե Լ Ո Ւ Կ Ն Ե Ր

Առաջարկ. օր. Հեղինե Մ.-ի.

1. Այն ի՞նչ եզակի եւ յատուկ անունն է, որ մարդ ուրախութեան թէ տխրութեան, կուի թէ խաղաղութեան, լացի թէ ծիծաղի ժամանակ, մի խօսքով ամեն վարկեան, երբ մարդ նեղութեան կամ լիութեան մէջ է լինում՝ միշտ նրան է կանչում, միշտ նրան է դիմում:

2. Այն ի՞նչն է ինքը անտեսանելի,
Բայց ծայնը ամենքին լսելի:

3. Սիպտակ, հարթ դաշտավայր,
Գառներն այնտեղ գլխիվայր:

4. Երկվանկանի մի ըստ,
Նշանակութիւնն անհամար:

Խմբ.-Հրատ. Տ. Նազարեան

Дозв. Ценз. Тифлисъ, 17 января 1892 года

Тип. Ароръ Т. Я. Назарянъ, Бар. ул.

ենք բաժանորդներին: Եթէ շրտացողներ լինին, խընդ-
րում ենք անյապաղ հաղորդել մեզ մինչեւ առաջիկայ
մարտի մէկը, այնուհետեւ մի որ եւ է տրտունջ այս
մասին յայտնողի գրութիւնը կըթողնուի առանց ուշա-
դրութեան: „Տարագի“ լոյս տեսած №-երը նոյնպէս
ուղարկւած են բաժանորդներին: Մի քանի տեղից
շատ իրաւացի նկատողութիւն ստացանք, որ կանոնա-
ւոր չեն ստացել լոյս տեսած №-երը: Շրտացողներին
արդէն կրկին ուղարկեցինք №-երը, քայց անպատեհ
չենք համարում եւ մենք նկատել մեր յարգելի բա-
ժանորդներին, որ մենք էլ մեղաւոր չենք, եթէ նրանք
առաջին №-երը անկանոն են ստանում: Եոյեմքեր
ամսից բաժանորդագրութիւնը քացում ենք, պատրաս-
տած նամակներ ուղարկում, որի վրայ պէտք է գը-
րել մանրամասը հասցէն, պարզ եւ ուղի ու ներփա-
կելով դրամն ուղարկել, առանց մի որ եւ է աւելորդ
քան գրելու այդ թերթիկների վրայ: Սակայն մեր
բաժանորդների մեծագոյն մասը մեր ուղարկած թեր-
թիկները պահում է իրան եւ սպասում մինչեւ նոր
տարին, սպա փօստի մի մեծ թերթի չորս երեսը
լցնելով զանազան աւելորդ գովեստներով, խոր-
հուրդներով եւ լուրերով, նամակի մի անկիւնում
գրում է հասցէն, այն էլ խնդրելով այն ինչ №-ը այն
ինչ տեղն ուղարկել, այն ինչ պրէմիան այս ինչ հա-
սցէին եւ այլն:

Շատ ու շատ շնորհակալ ենք իրանց համակրու-
թիւնը մեզ յայտնող մեր յարգելի բաժանորդներից,
սակայն մեր գործին անհամեմատ աւելի շատ նպաս-
տած կըլինէին այդպիսի բաժանորդները, եթէ մեր
ուղարկած թերթի վրայ գրելով միայն իրանց հա-
սցէն, որով պիտի ուղարկուի թերթերը, մի այլ թղթի
վրայ գրէին մեզ իրանց տեղեկութիւնները եւ ցան-
կութիւնները:

Շարունակում է „Աղբիւրի“ եւ „Տարագի“ բա-
ժանորդագրութիւնը: Խնդրում ենք մեր բաժանորդնե-
րին ցոյց տալով մեր թերթերը եւ պրէմիաներն ի-
րանց շրջանում, աշխատեն տարածել „Աղբիւր“ ու
„Տարագի“ հայ ընտանիքներում: „Աղբիւրի“ ներկայ
№-ը փոխանակ սովորական երեք թերթի՝ հրատարա-
կեցինք չորս թերթից:

ԱՂԲԻՐԻ ՏԱՍՆԱՄԵԱԿԻ ԱՌԻԹՈՎ

Այն բաժանորդները, որ միևնույն հասցեով կրատորազր-
ւին պատկերազարդ ԱՂԲԻՐ ամսագրին և պատկե-
րազարդ ՏԱՐԱԶ շաբաթաթերթին՝ կրատանան և

51 ՊՐԵՄԻԱ 51

1. Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՆՈՐԻԶ
մկրտում է Տրդատ Թագաւորին, մի
գեղեցիկ գրաււր 44—62 սանտիմ
մեծութեամբ:

2. ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿԻ մեծա-
ղիւր պատկերը. վերջին լուսանկա-
րեց, 43—60 սանտիմ. մեծութեամբ:

3. Դերասան պ. Ադամեանի մե-
ծաղիւր պատկերը. հանգուցեալի
վերջին լուսանկարեց մեծացրած
44—62 սանտիմ:

4. Կովկասի քարտէզ. ուր ման-
րաման նշանակում կը լինին Հայերի
մերարքերնայ կէտերը 40—60 սանտիմ.
մեծութեամբ:

5 ՐԱՅՅԻԻ գրաբառ Թարգմ. Շիւ-
լերեց Ֆրեդօլին գրքոյր:

6. Նրա մայրը վէպ էմմա Վլատե-
մանի:

7. Խրիստափոր Կոյումբ. Ամերիկայի
400 ամսակի տոխթով:

8. Նւանդելինա, վէպիկ:

9. Մանկավարժ. հաւաքածու:

10. Տասնամեակ Աղբիւրի պատ-
կերազարդ:

11. Գեղարեստական ալբոմ. Ս.
Էջմիածին և շրջակայ ս. վայրերը,
ու նորընտրի Կաթողիկոսի մեծա-
ղիւր պատկերը:

12. Պատկերազարդ ուղեցոյց Կով-
կասի և Կովկասեան հանրային ջը-
րերի:

13. Իւրաքանչիւր ամիս կուղար-
կեն Աղբիւրի հետ Յիսուսեան պա-
լէքա վերնագրով Նշանաւոր Նկա-
րեչներն պատկերների պատաճէններ:
Յուշաւրին՝ կուղարկի Անտոնիօ Կո-
րաթիօի՝ ժննդեան պիշերը: Փետրւա-

րին Պրոֆեսսօր Կոչիւնլի՝ Յիսուս-
տաճարի մէջ վարդապետների շրջա-
նում: Երարտին Ռաֆայէլի, Մաղօման:
Աւրելին՝ Ռուբէնի Յիսուսի մարմնը
խաչափայտից իջեցնելը: Մալիսին՝ վե-
չելի Տէք Կայսրին զկայսեր եւ ՂԱ-
տուծոյն Աստուծոյ: Յուշաւրին Յիսուս-
մանի՝ Յիսուս եւ ձկնորսներ: Յուշաւրին՝
Իէլպօրչի՝ Անդր Բաժակս դայս յիտէ:
Օդոստոսին Սեփրատսիլը՝ Յիսուս Մա-
րեամ Մաթթաղեանցու տանը: Սեպ-
տեմբերին Մոսկուայտի՝ Յիսուս Պիդա-
տոսի առաջ: Նոկտեմբերին՝ Հօֆմանի՝
Յիսուս Գենտեստրեա լճի մօտ քարոզի-
լիս: Նոյեմբերին Ռիւնիի՝ Մայր Աստ-
ուածածին լալազին: Դեկտեմբերին,
յոյժի՝ Յիսուս մեղաւոր կնոջ մօտ:

14. Վատման Թղթի վրայ տպագ-
րւած Ապոլլին պատմութիւնից
Հայկազեան իշխանութեան շը-
ջանում 10 շքեղ պատկերներ:

15. Եղիսովի Թղթի վրայ տը-
պագրւած հայ տղրի գեղջուկ
կեանքից 10 պատկերներ: Տարւայ
վերջը դրանք կը կազմեն Նոյնայէս
մի առանձին շքեղ ալբոմ:

16. Փարիզի մօդաները կը տը-
պագրւեն տարին չորս անգամ, դար-
նան, ամբան, աշնան և ձմբան
սկզբներում ու կազմեն առանձին
հատոր:

17. Տարւայ վերջը կուղարկւին
շքեղ երեք ԿԱԶՄ՝ 1 Յիսուսեան դա-
ւէքա 2 Հայկազեան իշխանութիւն
և 3 Հայ գեղջուկ կեանքից պա-
կերների համար: Այդ հազմերը կը
պատրաստւին Միւնխէնում և ուրիշ
գործարաններում:

Աղբիւրի այն բաժանորդը, որ Տարւայ չի ստանալ, նրան չի ուղարկւի և 12 հատ
Յիսուսեան Գայիկեա. Գեղարեստական ալբոմ Ս. Էջմիածին և իր շրջակայ ս.
վայրերը. նորընտիր Կաթողիկոսի եւ հանգուցեալ հանձարից դերասան Ադամեանի
պատկերները. Փարիզու մօդաները. Նրա մայրը վէպը և պատկերազարդ ուղեցոյց
Կովկ. եւ հանք. ջրերի:

Միմիայն Տարւայ ստացողին բացի Փարիզի մօդաները ուրիշ ընծայ չի
ուղարկւի:

ՅԱՐՈՒՆԱԿՈՒՄ Է 1892 ԹԱԿԱՆԻ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ
 պատկերազարդ „ԱՂԲԻԻՐ“ առևտրի եւ
 „ՏԱՐԱԶ“ շաբաթաբերի:

Հրատարակում է նոյն ուղղութեամբ, ծրագրով եւ գիրքով:

„Աղբիւր“ պատկերազարդ առևտրի

Ժ Ր Ա Յ Ի Ր

ա. մանկան զամեն
 Մանրակներ, գրքեր, հեքիաթներ, ծանաղորդութիւն-
 ներ, կենսագրութիւններ, բանաստեղծութիւններ, գիտութիւն եւ
 արձատ, նոր բարձր, ալ եւ այլ. հարմար, Մանկական, քրե-
 օքէլեան, շախմատի եւ այլ եւ այլ. ուղիներ, թարգմանական խոն-

դիրներ, անեկոյաններ, հանելուկներ, շրտանուկներ, երգեր նո-
 տանքով.

բ. բաժին,
 Կրթութեան եւ դաստիարակութեան վերաբերեալ յօդա-
 ներ եւ տնտեսութիւններ: Առաջարկութիւններ, խորհուրդներ, Մա-
 տնախրատութիւն եւ նոր գրքեր, Խառն բարձր, պատմականներ,
 յայտարարութիւններ.

Աղբիւրի եւ Տարազի բաժանորդ. տրամուսն 51 պր.

Աղբիւրի տարեկան
 գինը 3 ռ. 28 կ.

Տարազի տարեկան
 գինը 6 ռուբ.

ՏԱՐԱԶԻ ԾՐԱԳԻՐԸ

Գեղարեստ եւ զխաղութիւն: Պատմական եւ ժամանակակից վէպեր,
 պատկերներ, Թատրոնական գրաւմներ: Բանաստեղծութիւն: Քննադատու-
 թիւն եւ կենսագրութիւն: Կար, ձեւ, ձեռագործ եւ ամեն նորութիւն ար-
 հեստների վերաբերեալ: Տնային արդիւնաբերութիւն, տնտեսութիւն: Նա-
 նապարհորդութիւն եւ արկածք: Նրաժշտութիւն եւ Թատրոն: Ժամանակա-
 գրական լուրեր, տեղեկութիւններ, յօդաւմներ եւ այլն: Ֆէլիտօն, ծաղր,
 առած, կատակ: Շախմատի եւ այլ խաղեր, ռեբուս, հարցեր, խորհուրդ-
 ներ: Այլեւայլք, պատասխաններ, յայտարարութիւններ:

Խմբ. հրատ. Տ. Մագարեան:

Հասցէն՝ Тифлисъ, Редакция жур. Агбюръ կամ Таразъ,
 Уртասահմանից Tiflis, Caucase, Agbur et Taraz.

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

№ 2

Հայր Յովսէփ և Մանուկ-Յիսուս (սպտկեր)

Հայր Յովսէփ

Ն.

Մանկական թատրոն.— Կատու, Այծ և Ոչխար թարգ. Յ. Թումանեանց
Ծաղկէնկար (ոտանաւոր)

Փետրուար

Պերճ Պաօշեանց

Ամենաերջանիկը (ոտանաւոր գրոյց)

Ջ. Բալուդեան

Կովկասեան տիպիւր (սպտկերներ)

Նրեկի մարդիկ—Վիկտոր Հիւգօ (չարունակութիւն)

Լէօ

Մանկան քունը (ոտանաւոր)

Յ. Կ.

Սպարտուհին

Արտ. Շիսեանց

Բ Ն Ա Գ Ի Տ Ա Կ Ա Ն

Ջայլամ (սպտկերով)

Թարգ. Ն. Տ. Աւետիքեան

ՀԵՏԱԶՐԱՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Գլադստօնի կեանքից. „СВѢТЪ“ օրաթերթի տասնամեակը. Տարօրինակ պրէմիաներ:

Ջ Ի Ա Ր Ծ Ա Ն Ի Զ

Հանելուկներ

Առաջարկ. Ա. Սարգսեանի

Ք ա մ Գ ր ու թ Ի ւ ն Ի ց

„Աղբիւրի“ լոյս տեսած պրէմիաներն ուղարկւած են ըստ ժանորդներին: Եթէ չըստացողներ լինին, խնդրում ենք անյապաղ հաղորդել մեզ մինչեւ առաջիկայ մարտի մէկը, այնուհետեւ մի որ եւ է տրտունջ այս մասին յայտնողի զրութիւնը կը թողնուի առանց ուշադրութեան: